

HEVRA

DR. KAMURAN ALİ BEDİR-XAN

TÜRKÇE İZAHLI

KÜRTÇE GRAMER

Mayıs 1974

Devrimci Türkiye Kürtleri Örgütü, HEVRA

Komela Şorişvanên Kurdên Tirkiyê, HEVRA

K.L.

BEO

DR. KAMURAN ALİ BEDİR-XAN

TÜRKÇE IZAHLI

KÜRTÇE GRAMER

INSTITUT KURDE DE PARIS

ENTR E N  1522

Mayıs 1974

Devrimci Türkiye Kürtleri  rg t , HEVRA

Komela  orişvan n Kurd n Tirkiy , HEVRA

Ö N S Ö Z

Sayın okurlar,

Bu gramer kitabı, Dr.Kamuran Bedirhan tarafından 1959 yılında hazırlanmıştır.Dr. Kamuran Bedirhan, uzun bir süreden beri Sorbon Üniversitesi'nde Kürt dili profesörü olarak çalışmaktadır, Kürt diliyle ilgili çok çeşitli ve değerli çalışmaları vardır.

Kendisinin de "başlangıç" kısmında belirttiği gibi, bu eser, Türkiye Kürtleri için ve kısa olarak hazırlanmıştır. Kendisinin, Kürtçe-Fransızca olarak hazırlanmış, ayrıntılı, büyük bir gramer kitabı mevcuttur. Yine Dr. K. Bedirhan tarafından hazırlanmış, ancak ne yazık ki henüz basılmamış 45 bin kelimelik bir Kürtçe sözlük olduğu da bilinmektedir.

Bu Kürtçe gramer kitabının aslında, yazarın da belirttiği gibi, gramer terimleri, genellikle Fransızca ifade edilmişti. Biz, kitabı yayına hazırlarken, bu Fransızca terimlerin büyük bir kısmını muhafaza etmekle birlikte, okuyucu için kolaylık olsun diye, birkısımının Türkçe karşılığını yazdık veya bazılarının yerine yalnızca Türkçelerini kullandık. Yine, Fransızca ve Türkçe terimlerin yanına, bazı yerlerde Kürtçelerini de yazdık. Zaten kitabın sonunda, yazar tarafından hazırlanmış Fransızca - Kürtçe - Türkçe bir terimler listesi bulunmaktadır. Biz bu listede de, eksik olan Türkçe terimleri genellikle tamamladık.

Ayrıca, sayın profesörün kitapta kullandığı Türkçe, kendisi çok eski bir tarihten beri Türkiye'den ayrı bulunduğu için, tabii olarak, eski terimleri fazlaca ihtiva etmekte idi. Bu nedenle biz, genç kuşakların onu rahatça okumaları ve anlamaları için, kitabın dilini de biraz sadeleştirdik.

Birkaç yerde not olarak bazı bilgiler ekledik ve bunları "Ronahî'nin Notu" (R.N.) rumuzu ile belirttik. Bunlar sayıca azdır.

Kürtçe bilenler için Kürtçe gramerin kavranması, Kürtçe doğru okumayı ve yazmayı kavrama oldukça kolaydır. Üç-beş aylık bir çalışmayla bu işin üstesinden rahatlıkla gelinebilir. Şüphesiz bunun için istek ve biraz çaba gereklidir. Zaten her işin başarılması biraz çabayı gerektirir. Türlü şövenist baskılarıyla, kendi dillerinde eğitim imkanlarından yoksun bırakılan Kürt kardeşlerimiz, bu işi, şimdilik kendi imkanlarıyla başarmak zorundadırlar.

Bu kitabın yayınına sağlamakla okurlarımız için yararlı bir iş yaptığımız kanısındayız.

Saygılar ve iyi dileklerle..

R O N A H Î

B A Ş L A N G I Ç

Dil bilginleri, dünya dillerini üç büyük gruba ayırmaktadırlar. Birinci grup diller isolantes veya monosyllabiques (tek heceli) dillerdir. Çin, Siyam ve Tibet dilleri gibi.

İkinci grup diller agglutinantes (bitişken) zümresindedir. Mongolca, Türkçe dilleri gibi.

Üçüncü grup diller flexionnelles dillerdir. İndo- Avrupalı diller bu zümrededirler. İngilizce, Almanca, Fransızca, Sanskrit ve Kürtçe dilleri gibi.

Kürtçe dilinin kurallarına dair gerek Kürtçe, gerekse bütün büyük dünya dillerinde birçok gramer kitapları vardır; bilhassa Rusça, Fransızca ve İngilizce'de.

Sovyetler Birliğinde ve Irak Kürdistanı'nın bazı kısımlarında Kürt çocukları, ilk ve orta öğrenimlerini Kürt okullarında ve Kürt diliyle yapmaktadırlar.

Türkiye Kürdistanında ise, altı buçuk milyon (şimdi on milyon, R.N.) Kürt mevcut olmasına rağmen, Ankara Hükümeti, Kürtlerin kendi dillerinde okuyup yazmalarını yasak etmiştir. Bundan dolayı, Türkiye Kürdistanında yaşayan Kürt kardeşlerimiz, kendi dilleri hakkında kitap yazmak ve yayınlamak haktan, bu en tabii ve zaruri insanca haktan mahrumdurlar.

Türkiye Kürdistanında yaşayan kardeş-

lerimize pek ufak bir hizmet olmak üzere, Türkçe izahlı bu küçük grameri yayınlıyoruz.

Kürt kardeşlerimiz Kürtçeyi bildikleri için, bu kitabın ilk sayfaları hariç olmak üzere, diğer kısımlarda Kürtçe kelimeleri Türkçe'ye tercüme etmedik. Bundan maksadımız kitabın hacmini büyütmemektir. Pek üzücü bir gerçek olarak biliyoruz ki bu kitabın Türkiye'de, Türkiye Kürdistanında, serbest bir şekilde dağıtılması şimdilik imkan haricindedir.

Türkçe'nin bir Mongol, Kürtçe'nin ise bir İndo-Avrupa dili olması, birtakım gramer terimlerinin Türkçe'de mevcut olmamasına sebebiyet vermiştir. Esasen Kürtçe dilini, Türkçe dilinin kurallarına göre izah etmek güçtür. Bundan dolayı bu kitapta Fransızca gramer terimlerini kullanmaya mecbur kaldık. Diğer yandan, Türkiye Kürdistanında yaşayan Kürt kardeşlerimizin Kürt okullarına gitmek fırsat ve imkanından mahrum olduklarını, bu nedenle Kürtçe gramer terimlerini gereği gibi anlamamaları ihtimalini düşünerek, bu kitabın sonuna, gramer terimlerinin Fransızca, Kürtçe ve mümkün olduğu kadar Türkçe, bir listesini de ekledik.

Kürtçe imla kuralları hakkında bazı tafsilat vermek zorunludur. Kürtçe isim, zamir, sıfat, mastar, fiil, edat, zarf, bağlaç ve ünlemi temsil eden kelimeler, bağımsız bir şekilde kullanıldıkları zaman birbirlerinden ayrı olarak yazılırlar. Bu küçük kitapta, bu imla kurallarının uygulama biçimini gösteren birçok örnek vardır.

Dr. Kamran Bedir-Xan

K Ü R T A L F A B E S İ

Kürt alfabesi otuz bir harften oluşmaktadır:

a b c ç d e ê f g h i î j k l m n o p
q r s ş t u û v w x y z

Bu harflerin sekizi sesli, yirmi üçü ise sessizdir.

Sesli harflerin beşi uzun, üçü ise kısa telaffuz edilir.

Uzun sesliler şunlardır: a ê î o û

Kısa sesliler şunlardır: e i u

Alıştırma:

- a Av (su), nav (isim), dar (ağaç), kar (iş), nan (ekmek), ba (rüzgar), bar (yük), baran (yağmur).
- ê Nêr (erkek), mêr (erkek, insan için), şêr (aslan), dêr (manastır), zêr (altın).
- î În (cuma günü), dîn (deli), zîn (eyer), şîn (mavi).
- o Ol (mezhep), dor (etraf), jor (yukarı), şor (tuzlu).
- û Kûr (derin), bûn (olmak), hebûn (malik olmak).
- e Ez (ben), erê (evet), germ (sıcak), ker (eşek).
- i Min (benim), din (başka), jin (kadın), rind (iyi).
- u Kur (oğul), gur (kurt), ulaq (yaşlı at), gund (köy).

Sessiz harflerin okunuşu, q , w , x harfleri hariç, Türkçe alfabede olduğu gi-

bidir. Esasen q, w, x harfleri Türkçe alfabede yoktur.

Bu üç harfin okunuşunu gösteren örnekler:

- q qab (aşık), qad (meydan), qada şer (harp meydanı), qenc (iyi), qefandin (muhafaza etmek).
- w ew (o), welat (vatan), were (gel), westa (yorgun).
- x Xanî (ev), xort (genç), xurt (kuvvetli), xwarin (yemek), vexwarin (içmek), xwîn (kan), xebat (iş).

Kürtçede iki harften müteşekkil, fakat bir tek ses veren bir (diphtongue) mevcuttur: xw .

Misal: xwîn (kan), xwarin (yemek), xwendin (okumak), vexwendin (davet etmek), xweh (kız kardeş), xwîşk (kız kardeş), xwê (tuz).

Harflerin okunuşu için alıştıрма:

Ev av sar e. Mala me gelek bilind e. Navê xweha wî Zîn e. Dengê wî xweş e. Bavê te li mal e? No, ew ne li mal e. No, bavê min ne li mal e. Min du hesp hene. Du hespên min hene. Mehîna te pîr e. Ew xort e. Tu çawan î? Spas, ez rahet im, tu çawan î? Spas ez baş im, tu çawan î? Navê welatê me Kurdistan e. Em kurd in. Ew tirk e. Hevalê me polonî ye. Ev bajar gelek mezin e. Navê te çiye? Tu î Tacîn? No, ez ne Tacîn im, ez Ferxo me. Tu çi dixwî? Ez nan û goştî dixwim. Îro hewa gelek germ e. Zaro hero diçin xwendegahê. Xwîşka min îro hinik nexweş e. Dê û bavê min çûn Diyarbêkrê. Çiyayên Dersimê gelek sipehî ne. Ew kî ye? Ew dotmama min e.

Ew keça apê min e. Ew pismamê te ye? Belê, herwekî ew kurd e, ew hesêb pismamê min e. Roja te xweş. Êvara te xweş. Şeva te xweş. Dilê tirsok singa gewr na bîne. Heta mirinê çav li kirinê. Xebat şêr e, dest avêtê dibe rovî. Dinya gulek e, bihn bike û bide hevalê xwe. Şêr şêr e, çi jin e, çi mêr e. Zencîrbendbûn ji şêr re ne tu ar e. Tiştê ko dest dike dê û bav na ke. Bi xwezîya dest na gihe baqa keziya. An mêrê baş be, an bivir û das be, an bimir ji xwe xelas be. Hesp dibeze, siwar pesnê xwe dide. Nanê mêran li ser mêran deyn e.

D E R S : 1

1. İsim, cins, adet :

Kürtçe'de isimler cins isim ve özel isim olarak ikiye ayrılır. Sayı bakımından tekil ve çoğul isim; cins bakımından da erkek ve dişi olarak ayrılırlar.

2. Cins edatı:

Bir isim, tarif, tayin veya tavsif edildiği (niteliği söylendiği) taktirde veya ko zamirinden önce gelirse, ismin sonuna cins edatı eklenir.

Bu cins edatı, erkek için ê, dişi için a dır. Her iki cinsin çoğulu için ên dir.

Cins edatı, aynı zamanda genitifi (ismin nin hali) teşkile yarar.

Misal:

Hesp (at). Hespê min = atım, benim atım. Mehîn = kısarak. Mehîna min = kısrağım, benim kısrağım. Hespên min = atlarım, benim atlarım. Mehînên min = kısraklarım, benim kısraklarım. Hespê bavê min = babamın atı. Hevalê qenc = iyi arkadaşı. Jina bedew = güzel kadın. Hevalên qenc = iyi arkadaşlar. Jinên çeleng = şık kadınlar. Mirovê ko min dît = benim gördüğüm adam. Jina ko te dît = senin gördüğün kadın. Mirovên ko me dîtin = bizim gördüğümüz adamlar. Jinên ko we dîtin = sizin gördüğünüz kadınlar.

3. Eğer ismin son harfi sesli (voyelle) ise cins edatından önce y harfi gelir :
yê , ya , yên .

Misal :

Bra = kardeş; brayê min = kardeşim;
brayên min = kardeşlerim.

4. Eğer isim (ê) veya (î) sesli harflerinden biri ile nihayet buluyorsa, ê ve î uzun sesli harfleri, yerlerini e ve i kısa sesli harflerine terkederler.

Misal :

Dê = anne. Deya min = annem, benim annem. Diya min = annem.

Pê = ayak. Peyê min = ayağım. Piyê min = ayağım.

Xwê = tuz. Xweya spî = beyaz tuz.

Rê = yol. Reya min = yolum.

Masî = balık. Masiyê sor = kırmızı balık.

Xanî = ev. Xaniyê wan = onların evi.

Kanî = menba, su kaynağı. Kaniyê gündê me = köyümüzün kaynağı.

5. Eğer bir cümlede birkaç isim birbirlerini takip ediyorlarsa, ancak son isim cins edatını alır.

Misal:

Dê û bavê min = anam ve babam.

Hesp û mehîna min = atım ve kısrağım.

İşaret edelim ki her iki veya daha ziyade isme cins edatının ilavesi bir yanlış teşkil etmez:

Hespên min û mehîna min, da denebilir.

Ufak bir alıştırma:

Rûyê wî. Dengê hevalê min. Hevala xweha min. Çiyayên Kurdistanê. Deştê Diyarbêkê. Stranên dengbêjan. Zaroyên pismamê te. Şêr û pilingê daristanê.

6. Tayin, tarif veya tavsif edilen bir isim, bir ikinci defa tavsif edilecekse (nitelenecekse), sıfattan önce, ismin cins ve adedine göre, yê, ya, yên edatlarından birini kullanmak gerekir.

Misal :

Hevalê min yê delal = benim aziz arkadaşım. Xweha min ya piçûk = benim küçük kız kardeşim. Hevalên min yên kurd = benim Kürt arkadaşlarım.

Konuşma dilinde yê, ya, yên edatları, ê, a, ên şeklinde kullanılırlar:

Brayê min ê delal = aziz arkadaşım.

(î) cinssiz edatının kullanılış şekli:

Eğer isim iki sıfat tarafından niteleniyorsa, ikinci sıfattan önce (î) edatının kullanılması gerekir:

Hevalê min yê delal î qenc = benim iyi ve sevgili arkadaşım.

İki sıfatın arasına (û) bağlacı konarak da aynı şey ifade edilebilir:

Hevalê min yê delal û qenc.

Alıştırma:

Xweha min ya delal î mihriwan =benim aziz ve sefkatli kız kardeşim.

Şagirtên min yên hêja û xebatkar =benim kıymetli ve çalışkan talebelerim.

Taxeyek ji taxeyên bajêr î dûr = Şehrin uzak mahallelerinden biri.

Hespek ji hespên bavê min î çêtir = Babamın iyi atlarından biri.

7. Article İndefini (Belirsiz tanım harfi) :

Her iki cins için (ek) dir. Her iki

cinsin çoğulu için de (in) dir.

Misal: Bav = baba, bavek = bir baba.
 Xwişk = kız kardeş, xwişkek = bir kız kardeş.
 Hesp = at, hespek = bir at, hespin (des chevaux) = atlar.

Hespin kelimesinin Türkçeye aynen tercümesi imkansız görünmektedir.

8. Çoğul (pirejmar)

Bir Kürtçe ismin çoğulu üç şekilde ifade olunur:

- Cins edatı veyahut belirsiz tanım harfi (article indefini) vasıtasıyla,
- Deklinezon (isim çekimi) edatı ile,
- Fiil vasıtasıyla.

Gelecek derslerde bu şekilleri izah edeceğiz.

9. Kürtçede niteleme sıfatı değişikliğe uğramaz.

10. Soru Kürtçede cümlenin tabii şeklini değiştirmez. Soru, cümledeki ses ve vurgu değişimi ile ifade edilir.

Te dît = gördün. Te dît? = Gördün mü?

Soruyu güçlendirmek için, cümlenin başına ma veya gelo kelimelerini eklemek mümkündür. Bu kelimeler Türkçede, acaba, nasıl oluyor da, sözlerinin görevini yapar.

Misal:

Ma te ew ne dît ? = Nasıl, sen onu görmedin mi ?

Gelo dotmama te hat? = Acaba amcan kızı geldi mi?

11. Cümle Kürtçede genellikle özne (fail) ile başlar, yüklec (attribu veya complèment) onu izler ve fiil ile son bulur.

Misal:

Ez ciwan im. = Gencim. Tu Kurd î = Kürt-sün. Ez avê vedixwim = Su içiyorum.

Hareket ifade eden fiillerle çeşitli indirekt fiillerde, fiil, yüklec ten önce gelir.

Misal:

Ez diçim Bidlîsê = Bitlis'e gidiyorum.
 Ez zaroyên xwe tînim bajêr = Çocuklarımı şehre getiriyorum.
 Min got wî = Ona söyledim.
 Ez didim wan = Onlara veriyorum.

D E R S : 2

12. Cins

Erkek isimler:

1. Erkek canlı varlıkların tümü.
2. Sayıların adları, yek (bir) hariç olmak üzere.
3. Akar suların cins ve özel isimleri, co (kanal) ismi hariç olmak üzere.
4. Renkler, isim halinde kullanıldıkları zaman.
5. Bütün madenlerin isimleri.
6. Ehli hayvanların ürünleri, süt ve sütten yapılan yiyecekler; hirî (yün), li-va (ince yün, yapağı) ve lorik (yoğurt kitlesi) kelimeleri hariç olmak üzere.

Dişi isimler:

1. Dişi varlıkların tümü.
2. İkamet edilebilecek yerlerin isimleri;

- kon (çadır), xanî (ev), axur ve stewil (ahır) isimleri hariç olmak üzere.
3. Bütün ulaştırma araçlarının isimleri.
 4. Coğrafi özel isimler; ırmak ve dere isimleri hariç olmak üzere.
 5. Gökte bulunan ve gökten yağan şeyler; ezman, sema (gökyüzü), ba (rüzgar) isimleri hariç olmak üzere.
 6. Bütün hastalık ve acı isimleri.
 7. Pişmiş yiyeceklerin isimleri; nan (ekmek), goşt (et) isimleri hariç olmak üzere.
 8. Müzik aletleri ve büro malzemesi isimleri.
 9. Sıfatlardan yapılan isimler:
Mezin = büyük; mezinahî = büyüklük;
spehî = güzel, spehîti = güzellik.
Pîr = ihtiyar; pîritî = ihtiyarlık..
 10. İsim olarak kullanılan mastarlar:
Mirin = ölmek. Mirina min = benim ölümüm.
Kwarin = yemek. Kwarina te = senin yemeğin.
 11. Bazı isimler erkek ve dişi olarak kullanılabilirler:
 - a) Belirttikleri şahsa göre:

Heval = arkadaş. Hevalê min = erkek arkadaşım. Hevala min = kız veya kadın arkadaşım.
Dersdar = öğretmen.
Dersdarê min = erkek öğretmenim.
Dersdara min = bayan öğretmenim.
 - b) Hayvanların cinslerine göre, genellikle kendilerine özgü isimleri vardır.

nêrî = teke	bizin = keçi
hesp at	mehîn kısrak
beran koç	mî koyun
boxe boğa	çêlek inek

ker	eşek	manker	dişi eşek
gur	kurt	dêlegur	dişi kurt
se	köpek	dêlese	dişi köpek

13. Diğer bir kısım hayvan isimleri erkek veya dişi olarak kullanılırlar:

Rovî (tilki), şêr (aslan) isimleri genellikle erkek olarak kullanılırlar. Hirç (ayı), kevok (güvercin), qijik (saksağan) isimleri ise dişi olarak kullanılırlar.

14. Bu gibi durumlarda cins tayin edilmek istenirse, isimden sonra nêr veya mê gibi cins belirten kelimelerden biri kullanılabilir.

Hirça nêr = erkek ayı.

Hirça mê = dişi ayı.

Cins belirten nêr ve mê kelimelerini ismin başlangıcına da eklemek mümkündür:

Kew = keklik, nêrekew = erkek keklik. Mêkew = dişi keklik.

15. Bazı isimler, erkek veya dişi olmalarına göre, değişik' anlama gelirler:

Mala min = evim. (Burada "mal" ev demektir ve dişidir).

Malê min = malım. (Burada "mal", mal-mülk anlamındadır ve erkektir.)

Dar = ağaç (dişi)

Dar = odun (erkek)

Kar = kazanç (dişi)

Kar = iş (erkek)

Ben = evlek (dişi)

Ben = ip (erkek)

D E R S : 3

16. Dèclinaison (çekim)

Kürtçede isimler dekliline edilirler. Dekline edatları erkek için î , dişi için ê , her iki cinsin çoğulu için an dir.

1. Bir isim, diğèr bir ismi tayin ettiği veya belirttiği hallerde:

Dengê hespî = atın sesi.

Rengê mehîne = kısırağın rengi.

Dengê hespan = atların sesi.

Rengê mehînan = kısırakların rengi.

2. İsimden önce bir edat mevcut ise:

Li Diyarbekrê = Diyarbakırda.

Ez ji Diyarbekrê têm = Diyarbakır'-dan geliyorum.

Min ji Sînemê re sêvek da = Ben Sînem'e bir elma verdim.

3. İsim, müteaddi (transitif,geçişli) bir fiilin mazi zamanlarında, fiilin faili (öznesi) olduğu taktirde:

Mehîne xwar = kısırak yedi.

Mehînan xwar = kısıraklar yedi.

Keçikê dît = kız gördü.

Keçikan dît = kızlar gördü.

Sînemê kevîrek avêt = Sinem bir taş attı.

Geçişli bir fiilin şimdiki ve gelecek zamanlarında "complement"i (yükleği) olduğu taktirde:

Sînem keçikê dibîne = Sinem kızı görüyor.

Xwişk kitêbê dixwîne = kız kardeş kitabı okuyor.

17. Bir veya iki heceli olup bir veya iki a harfini ihtiva eden erkek isimler, aşağıdaki şekilde deklîne edilirler:

<u>Nominatif (yalın)</u> <u>hal:</u>		<u>Deklîne edilmiş</u> <u>hal :</u>
Aş	(Değirmen)	êş
ba	rüzgar	bê
axa	ağa	axê
xanî	ev	xênî
bajar	şehir	bajêr
zman	dil, lisan	zmên
çiya	dağ	çiyê

18. E harfi ile nihayet bulan dişî isimler e harfinin ê harfi ile değiştirilmesi yoluyla deklîne edilebilirler. Yani bu halde iki biçimde deklîne imkanı vardır. Mase (masa) kelimesini örnek olarak alalım:

1. Li ser masê
2. Li ser maseyê

A harfi ile biten erkek isimlerin çoğul çekimi, kelimenin sonuna n harfinin eklenmesiyle de mümkündür:

1. Li ser çiyân
2. Li ser çiyayin

19. Article indefini'yi (belirsiz tanım harfini) almış bir isim, aynı şekilde deklîne edilir.

Dengê hespekî	rengê mehînekê
Dengê hespînan	rengê mehîninan
Mehînekê xwar	mehîninan xwar
keçikekê dît	keçikinan dît

Çoğul çekiminde n harfi, konuşma dilinde genellikle kullanılmamaktadır.

21. Belirsiz tanım harfini almış dişi isimler, belirttikleri ve nitelendikleri zaman e edatını alırlar:

mehînek	mehîneke spî
mehînin	mehînine ciwan

22. Nida (ünlem) halinde de isim deklina edilir. Dekline edatları, erkek için o, dişi için ê ve her iki cinsin çoğulu için ino dur:

Pismam	pismamo!
Xwişk	xwişkê!
Mirov	mirovino!
Dotmam	dotmamino!

Alıştırma:

Ew ji Diyarbekrê tê. Ez diçim Melet-yê. Her du brayên min çûn Bidlîsê. Ev destmal sor e. Kitêbên min yên kurdî. Di bexça me de gulçiçekine bihindar hene. Şêr bi lepê xwe, Şêx Hadî nayê hawara te. Desthilanîn feraca xeyrê ye. Barê min giran e. Ez ê sibe herim bajêr. Şagirt guhdariya dersdarê xwe dikin. Zaro sibe zû diçin xwendegahê û tê de hînî xwendin û nivîsandina zmanê xwe yê şîrin dibin. Divê kurd hînî xwendin û nivîsandina zmanê xwe bibin. Ez ji hevalên xwe hez dikim. Zaro hejî dê û bavê xwe dikin. Çeko û Tacîn kurapên min in. Xort di nav gundan de digerin û xelkê hînî xwendin û nivîsandina Kurdî dikin; mala wan ava be. Serbajarê Kurdistanê Tirkîyayê Diyarbekr e. Çiyayê Kurdistanê yê bilindtir, Çiyayê Agirî ye; Tirk jê re Axrî Dax dibêjin. Di Kurdîstanê Tirkîyayê de deh, di Kurdîstanê Îranê de pênc, di Kurdîstanê Iraqê de sê û li Sûriyeyê niv milyonî zêdetir kurd hene. Di Sowyetîstanê nîzîkahî sê sed hezar kurd dijîn.

Herçend jî Kurdistan parçekirî ye, hemî erdên Kurdistanê pev re girêdayî ne û dil, zman, dîrok û armanca kurdan yek e.

D E R S : 4

22. Şahıs zamirleri (Pronavê kesîn)

Kürtçede iki grup şahıs zamiri vardır.

Birinci grup :

İkinci grup :

ez	ben	min
tu	sen	te
ew	o	wî (erkek), wê (dişi)
em	biz	me
hon	siz	we
ew	onlar	wan

23. Birinci grup zamirlerle:

1. (être) olmak fiilinin bütün zamanları;
2. Geçişsiz (intransitif) fiillerin bütün zamanları;
3. Geçişli fiillerin şimdiki ve gelecek zamanları çekilirler.

24. İkinci grup zamirlerle:

1. (avoir, devoir) malik olmak, arzu etmek ve mecbur olmak fiillerinin bütün zamanları;
2. Geçişli fiillerin bütün mazi zamanları (kipleri) çekilirler.

25. Bir cümlede fail (özne) birinci gruptan bir zamir ile ifade ediliyorsa, meful (nesne) ikinci gruptan bir zamir ile ifade edilir.

Misal:

Mehîn avê vedixwe. Ew wê vedixwe.
Tacîn brayê xwe dibîne. Ew wî dibîne.

26. Eğer bir cümlede özne, ikinci gruptan bir zamir ile ifade ediliyorsa, nesne, birinci gruptan bir zamir ile ifade olunur.
Misal:

Mehînê av vexwar. Wê ew vexwar.
Sînemê xweha xwe dît. Wê ew dît.
Tacînî brayê xwe dît. Wî ew dît.

27. Kürtçede zamirler, isimler gibi deklineler edilirler ve ikinci grup zamirler, birinci grup zamirlerin deklineler şeklidirler.

Alıştırma:

Te ez dîtîm. Min tu dîtî. Wî ez brîndar kırım. Ez wan dibînîm. Wan ez dîtîm.

28. Mülkiyet sıfatları (Les adjectifs possessifs), Kürtçede ikinci zamir gurubunun aynıdırılar.

Misal:

Brayê min; xwişka wî; hevalê me; zaryê wî; cihê te; navên wan; mala wê. .

29. Bûn (être) fiilinin şimdiki zamanı:

Ez im, tu î, ew e, em in, hon in, ew in.

Misal:

Ez kurd im, Tu tirk î, ew fransiz e, em kurd in, hon tirk in, ew fransiz in.

30. Eğer fiilden önce gelen kelime sesli bir harfle bitiyorsa, fiil aşağıdaki şekli alır:

me , yî , ye , ne , ne , ne . .

Misal:

Ez polonî me, tu Soro yî, ew birçî ye, em birçî ne, hon polonî ne, ew dilke-tî ne.

Alıştırma:

Ew ji bajêr tê. Min mala xwe firot. Ez dengê te dibihîsim, lê te na bînim. Mala te li kû ye? Mala min di teniştê mizgeftê de ye. Zaro çi dikin? Zaro dileyîzin û pê dilxweş dibin. Te çi xwar? Min hinik goşt xwar. Meta Sînemê li kû ye? Ez ni zanim. Te kitêba xwe winda kir? No, min ew winda ne kir. Tu li çi digerî? Ez li kitêba xwe digirim. Hon bi kurdi dizanin? Belê, em pê dizanin. Eve xaniyê min. Di nîzîkî mala me de goleke mezin heye. Sibe em ê herin nêçîrê. Herwekî îro in e, zaro na çin xwendegahê. Di zivistanê de hewa sar e, lê der havînê hewa germ e. Baran dibare. Berf datê. Hesp dibeze. Ferzende hevalê me ye. Cîranê te çi got te?

D E R S : 5

31. Pronom personal abrêgê (kısalmalı şahıs zamiri)

Bu zamir ê veya yê şeklindedir; wî, wê zamirlerinden birinin yerine kullanılır ve onun görevini yapar. Bu zamirin kullanılması ifadeye açıklık verir.

Misal:

Min ji wî re got, yerine, min got ê;
ben ona söyledim.

Min ji wê re da, yerine, min da yê;
ben ona verdim.

Ez ji wê re dibêjim, yerine, ez dibêjim ê ; ben ona söylüyorum.

Yukarda görüldüğü gibi bu zamirin cinsi yoktur; erkek wî, dişi wê zamirlerinden birinin yerini tutabilir.

32. Pronom contractes (Bileşik zamir)

Wî ile wê zamirleri, bazı edatlarla kısaltılabilirler.

Misal:

Bi wî re, bi wê re, yerine, pê re
Ez bi wî re çûm = ez pê re çûm.
Ez bi wê re hatim = ez pê re hatim.

Ji wî, ji wê yerine, jê

Min ji wî stand = min jê stand.

Min ji wê bihîst = min jê bihîst.

Ew ji wî maye = ew jê maye.

Aynı kurala göre:

li wî, li wê	yerine	lê
ji wî re, ji wê re	"	jê re
di wî de, di wê de	"	tê de
di wî re, di wê re	"	tê re
bi wî , bi wê	"	pê

Verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi, eğer edat basit ise zamirle birleşmekte ve özel bir şekil almaktadır. Eğer edat bileşik ise, edatın birinci kısmı zamirle birleşmekte ve ikinci kısım ayrıca kullanılmaktadır.

Alıştırma:

Te ji Tacîn re hespê wî da? Belê min da yê. Te ji cîranê xwe re navê xwe got? Belê, min got ê. Tu bi brayê xwe re hat? Belê, ez pê re hatim. Te ev hesp ji hevalê xwe stand? Belê, min jê stand. Tu li mal bû? Belê, ez lê bûm. Tu bi kurdi dizanî? Belê, ez pê dizanim.

33. Özneye dönüşlü zamir (Pronom reflechi)

Bu zamir Kürtçede xwe dir. Türkçeye, "kendimi" şeklinde çevrilebilir.

Xwe zamiri, her iki cins; erkek-dişi, tekil-çoğul için aynıdır.

Misal:

Ez xwe dişom : Kendimi yıkıyorum.

Hon xwe dibînin : Siz kendinizi görüyorsunuz.

Bala xwe bidin dersa xwe: Dersinize dikkat edin.

34. Pronom reciproque (mütekabiliyet bildiren zamir):

Bu zamir hev ve hev û du şeklinde kullanılır.

Misal: Hon hev û du nas dikin: Siz birbirinizi tanıyorsunuz.

35. Pronoms composès (uyuşmalı zamir)

Ez bi xwe	ben bizzat	min bi xwe
tu bi xwe	sen "	te bi xwe
ew bi xwe	o "	wî, wê bi xwe
em bi xwe	biz "	me bi xwe
hon bi xwe	siz "	we bi xwe
ew bi xwe	onlar "	wan bi xwe

36. Verbe avqir, hebûn

Malik olmak fiilinin şimdiki zaman kipi:

<u>Müsbet</u>		<u>Menfi</u>	
Min heye	benim var	Min nî ne	benim yok
Te heye		te nî ne	
wî heye		wî nî ne	
wê heye		wê nî ne	
me heye		me nî ne	
we heye		we nî ne	
wan heye		wan nî ne	

37. HEBÛN, DİVÊTİN fiilleri ile geçişli fiillerin mazi zamanları complement (nesne, tümleç) leri ile uygunluk gösterirler. Eğer nesne çoğul ise fiil çoğul haline konur.

Hebûn fiilinin şimdiki zaman kipi "hene" dir.(çoğulu)

Misal:

Min hevalek heye. Min sêvek heye.
Min kitêb hene. Min du heval hene.
Min sêvîn hene. Wî sê hesp hene.

38. Kürtçede yukardaki cümleler şu şekilde ifade edilebilir:

Hevalekî min heye. Du hevalên min hene. Sêvên min hene. Sê pespên wî hene.

39. Hebûn, divêtin fiilleri ile geçişli fiillerin mazi zamanları, yukarda da belirttiğimiz gibi, nesnelere ile uygunluk gösterirler. Bu fiiller aynı zamanda nesnenin çoğul olduğunu da belirtirler.(nesnenin çoğul takışı olmadığı durumlarda)

Misal:

Min sêv heye : Benim elmam var.
Min sêv hene : Benim elmalarım var.
Min hesp heye: Benim atım var.
Min hesp hene: Benim atlarım var.

Bu fiillerin faili (öznesi) daima dekliline edilir ve dekliline (çekim) edatı çoğul haline konurlar.

Misal:

Zaro sêvek heye : Çocuğun bir elması var.
Zaroyan sêvek heye : Çocukların bir elması var.
Zaro xwend : Çocuk okudu.
Zaroyan xwend: Çocuklar okudular.
Zaroyan sêvîn hene : Çocukların elmaları var.

D E R S : 6

40. Malikiyet (ilgi-iyelik) zamirleri

<u>Erkek</u>	<u>Dişi</u>
Yê min , yê xwe	Ya min , ya xwe
Yê te , yê xwe	Ya te , ya xwe
Yê wî , yê xwe	Ya wî , ya xwe
Yê wê , yê xwe	Ya wê , ya xwe
Yê me , yê xwe	Ya me , ya xwe
Yê we , yê xwe	Ya we , ya xwe
Yê wan , yê xwe	Ya wan , ya xwe

Her iki cinsin çoğulu

Yên min, yê xwe; yên te, yên xwe ;
yên wî, yên xwe ; yên wê, yên xwe ; yên
me, yên xwe ; yên we, yên xwe ; yên wan,
yên xwe.

Misal:

Mala te mezin e? No, ya min piçuk e.
Kitêba xweha te sor e? No, ya wê reş e.
Mehîna brayê te ciwan e? Belê, ya wî ci-
wan e. Ev e kitêba min, te ya xwe çire ne
anî? Min ya xwe winda kir. Hespê min
reş e, lê yê te spî ye. Kitêbên me piçûk
in, lê yên we mezin in.

Mastarlar:

Kürtçede mastar ekleri n ve in dir.
Bütün mastarlar n veya in harfleriyle son
bulurlar. Eğer kök sesli bir harfle bitiyorsa
mastar eki n, eğer sessiz bir harfle
bitiyorsa mastar eki in dir.

Misal:

<u>Mastar</u>	<u>Kök</u>	<u>Mastar eki</u>
Dan	da	n

kirin	kirî	n
zanîn	zanî	n
anîn	anî	n
dîtin	dît	in
gotin	got	in
kirin	kir	in

Mastarın kökü, fiilin bütün mazi zamanlarını belirler; ancak fiilin ifade ettiği zamana göre, gerekli ön-ek ve takıların ilavesi zorunludur.

Mazi (geçmiş) zamanlar:

Di'li geçmiş (Haber kipi)

Min	da	min	anî	min	dît	min	kir
te	da	te	anî	te	dît	te	kir
wî	da	wî	anî	wî	dît	wî	kir
wê	da	wê	anî	wê	dît	wê	kir
me	da	me	anî	me	dît	me	kir
we	da	we	anî	we	dît	we	kir
wan	da	wan	anî	wan	dît	wan	kir

Şimdiki zamanın hikâyesi (Imperfait)
(Haber kipi)

Min	dida	min	dianî	min	ditît	min	dikir
te	dida	te	dianî	te	ditît	te	dikir
wî	dida	wî	dianî	wî	ditît	wî	dikir
wê	dida	wê	dianî	wê	ditît	wê	dikir
me	dida	me	dianî	me	ditît	me	dikir
we	dida	we	dianî	we	ditît	we	dikir
wan	dida	wan	dianî	wan	ditît	wan	dikir

Miş'li geçmiş (Haber kipi)

Min	daye	min	aniye	min	dîtiye	min	kiriye
te	daye	te	aniye	te	dîtiye	te	kiriye
wî	daye	wî	aniye	wî	dîtiye	wî	kiriye
wê	daye	wê	aniye	wê	dîtiye	wê	kiriye
me	daye	me	aniye	me	dîtiye	me	kiriye
we	daye	we	aniye	we	dîtiye	we	kiriye
wan	daye	wan	aniye	wan	dîtiye	wan	kiriye

Eğer nesne çoğul ise veya nesnenin çoğulu ifade edilmek isteniyorsa, fiil çoğul haline sokulur. Bu taktirde fiile n harfi eklenir.

Misal:

Min kitêbek anî : Min du kitêb anîn.

Min sêvek da : Min du sêv dann.

Min hevalê xwe dît : Min hevalên xwe dîtin.

Min karek kiriye: Min du kar kirinen.

Mazi zamanların olumsuz (menfi) biçimini ne edatı bildirir.

Misal:

Min kir : Min ne kir.

Min da : Min ne da.

Min got : Min ne got.

Min dianî : Min ne dianî.

Te hespê xwe anî ? No, min ew ne anî.

Te kitêbê xwe da brayê xwe ? No, min ew ne da wî.

Te ji brayê xwe re çî got ? Min jê re tişte ne got.

Te pismamê xwe dît ? No, min ew ne dît.

D E R S : 7

41. İşaret zamirleri (Pronavê işarkî)

Her iki cinsin tekili ve çoğulu için, yakında bir şahıs kastediliyorsa ev; uzak bir şahıs (veya şahıslar) ew dir.

Teyid kasdolunduğu taktirde:

Erkek tekil için : evê ha , ewê ha

Dişi tekil için : eva ha, ewa ha

Her iki cinsin çoğulu için : evên ha , ewên ha , şeklinde kullanılır.

42. İşaret zamirleri, isimlerin deklîne edildikleri (çekildikleri) hallerde, aynen isimler gibi deklîne edilirler:

ev , ew deklîne edilmiş şekilleri:

<u>Yakın</u>	<u>Uzak</u>	
vî	wî	erkek
vê	wê	dişi
van	wan	çoğul

Misal:

Min ev da te : Ez vî didim te.

Te ew da min : Tu wê didî min.

43. İlgi zamiri (Pronavê girêkî)

Bu zamir ko dur.

Misal:

Mirovê ko hat. Xaniyê ko te kirî. Mirovê ko tu bavê wî nas dikî. Keçika ko dotmama te ye. Hespên ko me firotin.

44. Soru zamirleri (Pronavê pirsiyarkî)

Başlıca soru zamirleri kî ve çi dir. Kî zamirinin deklîne edilmiş şekli kê dir. Kî zamiri bir şahsın, çi zamiri şeyin yerini tutarlar.

Misal:

Ew kî ye ? Ew Tacîn e.
 Ew çi ye ? Ew kitêb e.
 Tu çi dixwazî ? Ez hespekî dixwazim.
 Kî hat ? Apê te hat.
 Tu kê dibînî ? Ez brayê te dibînim.
 Tu kî yî ? Ez cîranê te me.
 Ev çi ye ? Ev darek e.

45. Soru zamirleri kîjik, kîjan bir şahsın veya bir şeyin yerini tutarlar.

46. Bu zamir aynen isimler gibi çekilir. Çekim edatları, ismin çekimine mahsus edatların aynıdırlar.

Misal:

Tu kîjikê dixwazî? Tu kîjanê dixwazî?
 Tu kîjikî dixwazî? Tu kîjanî dixwazî?
 Tu kîjikan dixwazî? Tu kîjanan dixwazî?

47. Belgisiz zamirler (Pronavê nebinavkirî)

1. grup:

her yek, yek, her kes, tu kes, her tişt, tu tişt, filan, filan kes.

2. Grup:

hemî, hin, hinek, çendek.

3. Grup:

heçî, behvan, çend, filan û behvan,
 tu, gî, giş, hiç, filan û filan,
 hev, hev û du.

48. Belgisiz zamirlerin birinci grubu aynen isimler gibi çekilirler.

İkinci gurubun yalnız çoğulları çekilirler.

Üçüncü gurup çekilmezler (deklina e-dilmezler).

Misal:

Yek hat. Yekê got. Yekî digot. Yekê digot yekî. Hemiyân got. Ji min re çendekan bikire. Tu kes ne hat. Kesek ne hat. Min tu tişt ne dît. Tu kesî got. Ez tu kesî nas na kim. Min ji tu kesî re ne got. Tu tişt nî ne. Her kesî got. Min ji her kesî bihist. Her tişt hazir e. Ji her tiştî bêtir. Ez hinan dibînim. Heçî ko vî tiştî dibêje. Hinekan got. Hin dereng hatin. Ji hev û du hez bikin. Min bi yekî re axaft. Hin jiyîna xwe bi hêviyê derbas dikin. Ez ji hevalên xwe hinekan dibînim. Me bêje filan û behvan, yek bi yek binav bike.

D E R S : 9

49. Niteleme sıfatları (Rendêrên wesfin)

Kürtçede niteleme sıfatları, niteledikleri isimden sonra gelirler:

Xaniyê nû . Mezela mezin. Hevalê ciwan. Zaroyê qenc. Hesp û mehîr reş in. Dengê hevalê min spehî ye. Ferzende hevalekî baş e.

50. Diminutif (Hüredar- küçültten)

Küçültme ekleri, Kürtçede ek, ik, ok ve kok turlar.

Misal:

Met, metik ; xweş, xweşik ; xwişk, xwişkok.

Bazı isimler, küçültme ekini almış olmakla birlikte zamanla küçülme anlamını yitirmişlerdir:

Jinik, keçik kelimelerinde olduğu gibi..

51. Comperatif, yahut kıyaslama sıfatı (Berhevdâ).

Kürtçede kıyaslama eki tir dır.

Misal:

Mezin : mezintir xweş : xweştir

Çak : çaktır Çê : çêtir

Bilind: bilindtir

52. Superlatif, yahut büyültme sıfatı (Berhemîn)

Büyültme sıfatı, isimden önce yê, ya, yên malikiyet zamirlerinden birisinin, ismin cins ve adedine göre, kullanılmasıyla ifade olunur.

Misal:

Yê mezintir Ya mezintir Yên mezintir

Kürtçede superlatifi tirîn ekiyle de ifade mümkündür.

Misal:

Mezintirîn Bilindtirîn Spehîtirîn

53. Superlatifi, bazı hallerde, eşitlik zarfı olan Bi qasî ile de ifade mümkündür.

Misal:

Ez bi qasî te dewlemend im. Ew bi qasî wî xurt e.

54. Malikiyet sıfatları (Rendêrên xwedî)

Malikiyet sıfatları, ikinci grup şahıs zamirlerinin aynıdır:

min, te, wî, wê, me, we, wan.

Misal:

Hevalê min. Brayê te. Hespê wî. Qesra me. Xaniyê we. Braziyê wan. Apê wê.

55. Malikiyet sıfatı xwe

Bir cümlede özne, eğer nesne üzerinde bir malikiyete sahipse, burada maliki-

yet

sıfatı -cins ve adedi ne olursa olsun-
xwe malikiyet sıfatı ile ifade olunur.

Misal:

Ez kurê xwe dibînim. Duhî min hevalê
xwe Tacîn dît. Pêr te kitêba xwe ne anî.
Ew diçe mala mamê xwe. Ferzende nesax e,
ji mala xwe dernakeve. Wan, cilên xwe yên
nû li xwe kirin. Hero ez di xwendegahê de
kurê xwe dibînim. Te mehînen xwe anîn ?
Ez ji welatê xwe hez dikim. Wê keça xwe
şuşt. Wî hevalên xwe dîtin. Wan hevalên
xwe dîtin. Wan keçên xwe şuştin.

D E R S : 10

57. İşaret sıfatları (Rendêrên işarki)

İşaret sıfatları, yakın şahıs veya
şey için ev , uzak şahıs veya şey için ew
dir.

Misal:

Min ev mirov dît. Min ev keçik dît.
Te ev mirov dîtin. Wan ev xanî dît. Min
ew mirov dît. Min ew keçik dît. Te ew mi-
rov dîtin. Wan ew xanî dît.

Bu işaret sıfatlarının cins ve adedi
yoktur.

58. Bu işaret sıfatların¹ⁿ çekimi aşağıdaki
gibidir:

Vî, vê, van, wî, wê, wan.

Vî, wî erkek tekil için

Vê, wê dişi tekil için

Van, wan her iki cinsin çoğulu için.

Bu işaret sıfatları, ismin deklina e-

dildiği hallerde deklina edilirler.

Misal:

Ez vî mirovî dibînim. Ez vê keçikê dibînim. Ez van mirovan dibînim. Tu van keçikan dibîni. Hon wî peyayî dibînin. Ew wê keçikê dibînin. Ez wan mirovan dibînim. Tu wan keçikan dibîni. Ez vî çiyayî dibînim. Hon wê deştê dibînin.

59. İşaret sıfatlarından biri, bir isimden önce gelirse, isim erkek de olsa deklina edilmesi zorunludur.

60. İşaret sıfatının teyidi kast olunursa ev , ew sıfatları aşağıdaki şekli alırlar:

ev...he , ew.... ha

Misal:

Ev mirovê he. Ev keçka he . Ev mirovên he. Ew mirovê ha. Ew keçika ha. Ew mirovên ha. Ew keçikên ha.

61. Soru sıfatları (Rendêrên pirsiyarkî)

Soru sıfatları kîjan, çend, çi dir.

Misal:

Kîjan mirov hat? Kîjan jînikê got ? Saet çend e? Tu çend salî yî? Gelo hon çi mirov in ? Tu çi kes î ?

62. Belgisiz sıfatlar (Rengdêrên nebinavkirî)

Tu, filan, her, herçi, gelek, hevqas, hemî, zehf, çend, hiç belgisiz sıfatlardır.

Misal:

Hemî mirovan digot. Hersal dinya di biharê de ciwan dibe. Min îro filan jînik dît. Heke hon şîreta comerdîyê didin çend misalan bidin. Hin gulçîçek bi şev vedibin. Ji xwe re çend hevalan bibijêre;

çend hevalên qenc. Zaro hemî banî seydayê
xwe dikin.

D E R S : 11

63. Sayı sıfatları (Rengdêrên jmarîn)

1. Sayılar esas itibariyle isimden önce gelirler:

Pênc mirov. Heft hesp. Du gund. Bîst
û yek sêv.

Saatın kaç olduğu söylendiği zaman sa-
yı isimden sonra gelir:

Saet çend e ? Saet çar e. Saet deh e.
Saet çar kêmbîst e.

2. Eğer sayıdan önce bir edat, veya eda-
tı izleyen bir isim gelirse sayı deklîne
edilir.

Misal:

Ji çaran heta heftan. Ez di saet çar-
ran de hatim. Di sala bîst û heftan de.

3. Fakat sayı bir edattan sonra gelir
ve sayıyı bir isim izlerse; yani sayı e-
datla isim arasında olursa, deklîne edil-
mez. Bu halde isim deklîne edilir.

Misal:

Min ev kitêb bi du lîran kirî.

64. "yek" dişidir ve tekil dişî şeklinde
deklîne edilir.

Misal:

Ji yekê heta sih û yekê bihejmêre.

Sayılar 2 den 19 a, ve 2 den 9 a kadar
onlar hanesinde çoğul şeklinde deklîne e-
dilirler.

Misal:

Di saet heftan de. Di çil û çaran de.

20 den 90 a kadar ve 100 den 900 e kadar ve 1000 ler, diğêr bir sayı tarafından takip edilmezlerse, erkek şeklinde deklinelendirilir.

Misal:

Ji çilî bêtir. Ji sedî kêmtir. Ji pênc sedî bêtir. Ji hezarî kêmtir.

Fakat yukarda belirtildiği gibi:

Di hezar û neh sed û bist û pêncan de.

65. Sıra sayılar (Rengdêrên jmarîn ya peydayî)

Sıra gösteren sayı sıfatları iki şekilde ifade edilebilir:

Yekemîn, diwemîn, sewemîn, çaremîn, pêncemîn....

Veya:

Pêşîn, didiwan, siseyan, çaran, pêncan....

Ayın günleri belirtildiği zaman:

Pêncê gulanê, çarê tîrmehê, didoyê hizêranê.

Veyahut:

5. Gulan. 4. Tîrmeh. 2. Hizêran.

D E R S : 12

F İ İ LFail - fiil

Genel olarak bir cümle fail(özne) ile başlar ve fiil ile son bulur.

Misal: Erd girover e. Ez te dibînim.

67. Fiilde şahıs:

Fiilde üç şahıs ve her şahsın bir tekili, bir de çoğulu vardır.

	Tekil	çoğul
Şahıs:	ez, tu ew	em, hon, ew
	ez im	em in
	tu î	hon in
	ew e	ew in

68. Fiilin uygunluğu

Bûn (être) fiili, geçişsiz fiillerin bütün zamanları ve geçişli fiillerin şimdiki ve gelecek zamanları özne ile uygunluk gösterirler. Eğer özne çoğul ise fiil çoğul haline konur.

Eğer nesne çoğul ise bunu deklinezon (çekim) ifade eder.

Misal:

Zaro dibeze. Zaro dibezin.

Zaro sêvan dixwe. Zaro sêvan dixwin.

Zaro sêvekî dixwe. Zaro sêvinan dixwin.

69. Fiilin nesne ile uygunluğu:

hebûn (malik olmak) fiilinin bütün zamanları ile geçişli fiillerin mazi zaman-

ları nesne ile uyum gösterirler.

Öznenin çoğul olduğunu deklinazon ifade eder.

Sînemê sêvek xwar. Zaro sêvek xwar.
Zaroyan sêvek xwar.

Zaro sêv xwarin. Zaroyan sêv xwarin.
Zaro sêvin xwarin. Zaroyan sêvin xwarin.

70. Kürtçe fiillerin taksimi

1. D'après Leur structur (Yapılarına nazaran).

- a) Verbes auxiliaires : Yardımcı fiiller.
- b) Verbes simples : Basit fiiller
- c) Verbes composés : Bileşik fiiller
- d) Locutions verbales

2. D'après leurs fonctions (Vazifelerine göre)

- a) Verbes transitifs : Geçişli fiiller
- b) Verbes intransitifs:Geçişsiz fiiller
- c) Verbes passifs : Edilgen fiiller.
- d) Verbes pronominaux : Dönüslü fiiller
- e) Verbes impersonnels: Gayrişahsi fiiller

3.

D'après leurs formes:(Şekillerine göre)

- a) Verbes réguliers : Kurala uygun fiiller
- b) Verbes irréguliers : Kurala uymayan fiiller

71. Yardımcı fiiller (Lêkerên arîkar)

İki cins yardımcı fiil vardır:

1. Bileşik kiplerin belirtilmesine yarayan bûn fiili ve kirin, dan hatin fiilleri, ki Kürtçe'de, birçok durumda, yardımcı fiil olarak Bûn fiilinin görevini yaparlar.

2. Bileşik fiillerin yapımına yardım eden hatin, dan, kirin fiilleri gibi.

72. Hebûn (malik olmak) fiilinin başlıca kipleri:

Haber kipi (Raweya pêşkerî)

Şimdiki zaman (Dema niho)-Present

Min heyê	Me heyê
Te heyê	We heyê
Wî heyê	Wan heyê
Wê heyê	

Olumsuz şekli:

Min nî ne, te nî ne, wî nî ne, wê nî ne,
me nî ne, we nî ne, wan nî ne.

Eğer nesne çoğul ise:

Min, te, wî, wê, me, we, wan hene.

Şimdiki zamanın hikâyesi (Imparfait)
Boriya berdest

Min hebû	me hebû
te hebû	we hebû
wî hebû	wan hebû
wê hebû	

Olumsuzu:

Min ne bû, te ne bû, wî ne bû....

Eğer nesne çoğul ise:

Min, te, wî, wê, me, we, wan hebûn.

Miş'li geçmiş (Passe-simple)
Boriya dūdar

Min hebûye	me hebûye
te hebûye	we hebûye
wî hebûye	wan hebûye
wê hebûye	

Olumsuzu: (Neyîni)

Min, te, wî, wê, me, we, wan ne bûye.

Eğer nesne çoğul ise:

Min, te, wî, wê, me, we, wan hebûne.

Di'li geçmiş zamanın hikâyesi
(Plus-que-parfait) Boriya çirokî

Min hebû bû	me hebû bû
te hebû bû	we hebû bû
wî hebû bû	wan hebû bû
wê hebû bû	

Olumsuzu (Neyîni)

Min, te, wî, wê, me, we, wan ne bû bû.

Eğer nesne çoğul ise:

Min, te, wî, wê, me, we, wan hebû bûn.

Gelecek zaman (Futur)
Dema paşî

Min dê hebe	me dê hebe
te dê hebe	we dê hebe
wî dê hebe	wan dê hebe
wê dê hebe	

Eğer nesne çoğul ise:

Min, te, wî, wê, me, we, wan dê hebin.

Mode Optatif (Reweya gerane)
İstek kipi

Min, te, wî, wê, me, we, wan hebiwa.

Olumsuzu:

Min, te, wî, wê, me, we, wan ne biwa.

Eğer nesne çoğul ise:

Min, te, wî, wê, me, we, wan hebiwan.

Mode Conditionnel (Raweya gerîni)
Passé, Şart kipi (geçmişe ait)

Min, te, wî, wê, me, we, wan dê hebiwa.

Olumsuzu (Neyîni)

Min, te, wî, wê, me, we, wan dê ne biwa.

Eğer nesne çoğul ise:

Min, te, wî, wê, me, we, wan dê hebiwan.

Mode subjonctif (Reweya bilanî)

Şimdiki zamana ait birinci biçim:

Min, te, wî, wê, me, we, wan hebê .

Olumsuzu:

Min, te, wî, wê, me, we, wan ne bê.

Eğer nesne çoğul ise:

Min, te, wî, wê, me, we, wan hebên.

Şimdiki zamana ait ikinci biçim:

Min, te, wî, wê, me, we, wan hebe

Olumsuzu:

Min, te, wî, wê, me, we, wan ne be.

Mode imperatif (Raweya fermanî)

Emir kipi

Hebe , hebin , hebin .

D E R S : 13

73.

Bûn (olmak) fiilinin başlıca kipleri:Haber kipi (Raweya pêşkerî)Şimdiki zaman (Dema niho):

Ez im, tu î, ew e, em in, hon in, ew in.

Olumsuzu (Neyîni):

Tümleç yoksa, olumsuzluk edatı öznedenden önce gelir:

Ne ez im. Ne ew e.

74. Tümleç varsa, olumsuzluk edatı öznedenden sonra gelir:

Ez ne dewlemend im. Tu ne kurd î.

Ew ne şagirt e.

Şimdiki zamanın hikâyesi(Boriya berdest)

Ez bûm, tu bû, ew bû, em bûn, hon bûn, ew bûn.

Olumsuzu:

Ez ne bûm, tu ne bû, ew ne bû, em ne bûn, hon ne bûn, ew ne bûn.

Miş'li geçmiş (Boriya dûdar)

Ez bûme, tu bûyî, ew bûye, em bûne, hon bûne, ew bûne.

Olumsuzu:

Ez ne bûme, tu ne bûyî, ew ne bûye, em ne bûne, hon ne bûne, ew ne bûne.

Di'li geçmişin hikâyesi (boriya çirokî)

Ez bû bûm, tu bû bû, ew bû bû, em bû bûn,

hon bû bûn, ew bû bûn.

Olumsuzu:

Ez ne bû bûm, tu ne bû bû, ew ne bû bû,
em ne bû bûn, hon ne bû bûn, ew ne bû bûn.

Gelecek zaman (Dema paşî)

Ez dê bibim, tu dê bibî, ew dê bibe, em
dê bibin, hon dê bibin, ew dê bibin.

Gelecek zaman kipinin olumsuz şekli
yoktur.

İstek kipi (Raweya gerane)
(Mode optatif)

Ez bûma, tu bûya, ew bûya, em bûna, hon
bûna, ew bûna.

Olumsuzu:

Ez ne bûma, tu ne bûya, ew ne bûya,
em ne bûna, hon ne bûna, ew ne bûna.

Mode conditionnel (Raweya gerînî)
Sart kipi, passè (geçmişe ait)

Ez dê bibûma, tu dê bibûya, ew dê
bibûya, em dê bibûna, hon dê bibûna,
ew dê bibûna.

Olumsuzu:

Ez dê ne bûma, tu dê ne bûya,
ew dê ne bûya, em dê ne bûna
hon dê ne bûna, ew dê ne bûna

Mode Subjonctif (Raweya bilanî)
Dilek kipi

Şimdiki zamana ait birinci biçim:

Ez bibim, tu bibî, ew bibê, em bibin,
hon bibin, ew bibin.

Olumsuzu:

Ez ne bim, tu ne bî, ew ne bê,
Em ne bin, hon ne bin, ew ne bin.

Şimdiki zamana ait ikinci biçim:

Ko ez bim, ko tu bî, ko ew be
Ko em bin, ko hon bîn, ko ew bin

Olumsuzu:

Ko ez ne bim, ko tu ne bî, ko ew ne be
Ko em ne bin, ko hon ne bîn, ko ew ne bin

Şimdiki zaman hikâyesi:

1. şekil:

Ez biwam, tu biwa, ew biwa
em biwan, hon biwan, ew biwan

-Olumsuzu:

Ez né biwam, tu ne biwa, ew ne biwa
Em ne biwan, hon ne biwan, ew ne biwan

2. şekil:

Ez bû biwam, tu bû biwa, ew bû biwa
Em bû biwan, hon bû biwan, ew bû biwan

Olumsuzu:

Ez ne bû biwam, tu ne bû biwa, ew ne bû biwa
Em ne bû biwan, hon ne bû biwan, ew ne bû
biwan

3. şekil:

Ez bû biwama, tu bû biwayî, ew bû biwaya
em bû biwana, hon bû biwana, ew bû biwana

Olumsuz:

Ez ne bû biwama, tu ne bû biwayî....

Emir kipi (Raweya fermanî)

olumlu

Olumsuz

be , bin, bin

me be, me bin, me bin

Mastar ___:

Hal:

Mazi

Bûn Ne bûn

Bû bûn ne bû bûn

Bûn fiilinin mazi zamanı nesneden önce gelirse (devenir) anlamını verir.

Misal:

Ez dewlemend bûm : Ben zengin idim.
 Ez bûm dewlemend : Ben zengin oldum.

Diğer taraftan bûn fiili, devenir fiilinin şimdiki zamanını ve şimdiki zamanının hikâyesini verir.

Haber kipi

Şimdiki zaman:

Ez dibim, tu dibî, ew dibe
 Em dibin, hon dibin, ew dibin

Olumsuz:

Ez na bim, tu na bî, ew na be
 em na bin, hon na bin, ew na bin

Şimdiki zamanın hikâyesi:

Ez dibûm, tu dibû, ew dibû
 Em dibûn, hon dibûn, ew dibûn

İkinci şekil:

Ez dibûme, tu dibûyî, ew dibûye
 Em dibûne, hon dibûne, ew dibûne

Olumsuz şekilleri:

Ez ne dibûm, tu ne dibû
 Ez ne dibûme, tu ne dibûyî.....

Not: Birin fiilinin şimdiki zamanı da ez dibim şeklindedir. Ancak kullanıldığı zaman, cümlelerin genel anlamı, herhangi bir karışıklığa yer vermez.

D E R S : 14

75. Basit (sade) fiiller

Altıncı derste belirttiğimiz gibi, mastarlar iki kısımdan oluşurlar: kök ve mastar eki.

76. Eğer mastarın kökü sesli bir harf ile bitiyorsa mastar eki n, sessiz bir harfle son buluyorsa mastar eki in dir.

<u>Mastar</u>	<u>Kök</u>	<u>Mastar eki</u>
dan	da	n
bûn	bû	n
hebûn	hebû	n
kirîn	kirî	n
anîn	anî	n
kirin	kir	in
avêtin	avêt	in
hatin	hat	in
ketin	ket	in

Mastarın kökü, bütün mazi zamanların çekimini sağlar.

Misal:

Min da, min daye, min dida, min da bû, min bidaya, min dê bidaya, min da biwa.

Min kir, min kiriye, min dikir, min kiri bû, min bikira, min dê bikira, min kiri biwa.

Şimdiki zaman ve gelecek zaman kipinin çekimini emir şekli sağlar.

Misal:

<u>Mastar</u>	<u>emir şekli</u>
Kirîn	bikire

Ez dikirim, ez dê bikirim, ez bikirim.

78. Bileşik fiiller (Lêkerên hevûdudanî)

Bileşik fiiller, basit fiillerin yardımıyla teşkil edilirler. İki gurup bileşik fiil vardır.

Birinci gurup bileşik fiiller bir ön ek ve bir basit fiil ile teşkil edilirler. Ra, ve, hil, da, ber, der, vê, wer, rû, ve b. g..bu türlü ön eklerdir.

Misal:

Kirin	: rakirin, hilkirin, derkirin, rêkirin
Bûn	: rabûn, vebûn, çêbûn
Dan	: dadan, berdan, girêdan
Hatin	: dahatin, werhatin
Xwendin	: vexwendin
Xwarin	: vexwarin
Anîn	: deranîn
Ketin	: raketin, vêketin
Şandin	: veşandin, daweşandin, hilweşandin, veweşandin

İkinci grup bileşik fiiller, bir sıfat veya isim ve bir basit fiilden meydana gelirler.

Misal:

Ava	: ava kirin
Nas	: nas kirin
Vala	: vala kirin
Rast	: rast kirin
Dan	: dan pey

79. Bir isim ve bir basit fiilden oluşan fiillerin bazıları, isim cins edatını alırlar.

Misal:

Guhdarî kirin	: Min guhdariya te kir.
Bal dan	: Min bala xwe da gotina te.
Arîkarî kirin	: Tu arîkariya min dikî.
Ders gotin	: Wî dersa min got.
Dan eqil	: Min gotina te da eqle xwe.

80. Diğer bir grup bileşik fiillerde, fiilin terkibine yardım eden kelime î edatını alır.

Rastî....hatin : Duhî ez rastî brayê te hatin.
 Hînî... kirin : Min ew hînî frensizî kir.

81. Birinci grup bileşik fiillerde zaman edatları ile olumsuzluk edatının kullanılması bazı değişikliği gerektirir. Bu değişiklikleri gelecek derslerde inceleyeceğiz.

İkinci grup bileşik fiillerde ise fiil, basit şekilde imiş gibi çekilir.

82. Locution verbale

Bu fiiller:

1. Bir basit veya bileşik edattan ve bir fiilden,
2. Veyahut, bir basit veya bileşik edattan, bir fiilden ve bir sıfat veya isimden oluşurlar.

(Not: Bileşik edat için sayfa 19 daki izahata bakınız)

Misal:

Lê ketin : Duhî bi rê ve çavê min li Tacîn ket.

Lê xistin: Wî çire li kurê xwe xist ?

Jê geriyan : Tu çima hevalê xwe aciz dikî, jê bigere.

Lî hev anîn: Min hevalên xwe li hev anîn.

Jê hez kirin: Ez ji te hez dikim.

Ji bîra kirin: Min navê te ji bîra kir.

83. Müstesna olarak bu türden bazı fiillerde, bileşik edat, isim veya sıfat ile fiilin arasına konur.

Misal:

Dest pê kirin : Min dest bi dersa xwe kir.
Wî dest bi karê xwe kir.

Ser jê kirin. Bawerî pê anîn.

84. Bu tür fiillerin bazılarında edat isim ile birleşir; diğer bazılarında, isim cins edatını alır.

Jê hez kirin : Ez ji wî hez dikim.
Ez hejî wî dikim.

Lê siwar bûn : Ez li hespê xwe siwar bûm.
Ez siwarî hespê xwe bûm.

Anîn ber çav : Zarotiya xwe tînim ber çavê xwe.

Jê peya bûn : Rêvingî ji trêne peya dibin.
Ew ji otomobîlê peya bû.

D E R S : 15

85. Geçişli ve geçişsiz fiillerin mazi zamanlarında ön ekler (preverb) aynıdır; ancak son ekler, yada takılar aynı değildir.

Şimdiki zamanın ve gelecek zamanların çekiminde geçişli ve geçişsiz fiillerin ön ve son ekleri aynıdır. Bundan dolayı geçişli ve geçişsiz fiillerin mazi zamanlarının çekim şekilleri ayrı ayrı gösterilmektedir.

Piil kökünün sesli veya sessiz bir harfle bitişine göre son ekler de değişir.

Geçişli fiillerin mazi zamanlarında ön ekler ve son ekler:

Mode indicatif : Haber kipi

	<u>Ön ek</u>	<u>sesli harf</u>	<u>sessiz harf</u>
Imparfait (Şimdiki zamanın hikayesi)....	di	-	-
Passe simple (Miş'li geçmiş).....	-	ye	iyе
Passè compose (Di'li geçmiş).....	-	-	-
Plus-que-parfait (Di'li geçmişin hikâyesi).....	-	-	i
<u>Mode optatif (İstek K.)</u>			
Passè (mazi).....	bi	ya	a
<u>Mode conditionnel (Şart Kipi)</u>			
Passè.....	ê bi, dê bi	ya	a
<u>Mode subjonctif (Dilek kipi)</u>			
Imparfait.....	-	-	i

Son ekler, her üç şahsın tekil ve çoğulu için aynıdırlar.

Örnekler:

Min dikir, min kiriye, min kir, min kiri bû, min bikira, min dê bikira, min kiri biwa.

Min dida, min daye, min da, min da bû, min bidaya, min dê bidaya, min da biwa.

Eğer nesne çoğul ise, son ekler çoğul haline sokulur. Son ekin çoğulu, fiilin son harfi sessiz ise in, sesli ise n dir.

Örnek:

Min dan. Te kirin. Wî kirîn. Min du
hesp dan wî. Wî çar kitêb kirîn.

86. Olumsuzluk edatı (Daçeka neyînî)

Olumsuzluk edatı, bütün geçişli ve ge-
çişsiz fiillerin mazi zamanları için ne
dir ve fiilden önce gelir.

Örnek:

Min ne kir. Min ne da. Ez ne çûm. Ez
ne bûm. Min ne dida. Min ne dîti bû. Ez
ne ketim.

Olumsuzluk edatı, bi ön ekini kaldı-
rır.

Örnek:

Min bikira. Min ne kira.

Min bidaya. Min ne daya.

87. Birinci grup bileşik fiillerde, di
"preverb"i ve olumsuzluk edatı ne, prefiks
(ön ek) ile fiilin arasına konur.

Birinci grup fiillerde bi "preverb"i
kullanılmaz.

Örnek:

Min vekir. Min venekir. Te vedikir.
Te venedikir. Wî rêkir. Wî rênekir. Wan
vedikuşt. Wan venedikuşt. Ez raketim. Ez
raneketim. Ez radiketim. Ez ranediketim.
Min vedikir. Min vekiriye. Min vekir. Min
vekiri bû. Min vekira. Min ê vekira. Min
vekiri biwa. Ez radiketim. Ez raketime.
Ez raketî bûm. Ez raketama. Ez ê raketama.
Ez raketî biwam.

Min ava dikir. Min ava kiriye. Min ava-
kir. Min ava kiri bû. Min ava bikira. Min
ê ava bikira. Min ava kiri biwa. Min ava
ne dikir. Min ava ne kiri biwa.

Gul vebû. Gul venebû. Ez rabûm. Ez ra-
nebûm.

Bûn fiilinin şimdiki zaman kipinin o-
lumsuzluk edatı da - istisna olarak- ne
dir.

Ez şagırt im. Ez ne şagırt im. Tu tirk î ? No, ez ne tirk im, ez kurd im; hevalê min tirk e. Tu dewlemend î ? No, ez ne dewlemend im. Ew ciwan e ? No, ew ne ciwan e, ew pîr e. Rengê vê destmalê sor e ? No, rengê vê destmalê ne sor e, rengê vê spî ye.

D E R S : 17

88. Geçişli fiiller: (Lêkerên geranî)

(Geçişli fiil, öznesinin yaptığı iş başkasına geçen, başkasını etkileyen fiildir. Diğer bir deyişle nesnesi olan fiildir. Örnek:

Min av vexwar : Ben su içtim.

Burada özne ben, fiil içmek, nesne ise su'dur. İçmek fiili ile su (nesne) etkilenmiştir.

Geçişsiz fiil ise, başkasını etkilemeyen, diğer bir deyişle nesnesi olmayan fiildir. Örnek:

Çûk difire : Kuş uçar.

Burada öznenin (kuş) yaptığı iş (uçmak) başkasına geçmemektedir. R.N.)

Geçişli fiillerin mazi zamanları hakkında örnekler:

Basit fiiller :

Kirin, Dan. Avêtin. Xwarin. Kirîn.Kuştin.

Min dikir, min kiriye, min kir, min kiri bû, min bikira, min ê bikira, min kiri biwa.

Min dida, min daye, min da, min da bû,

min bidaya, min ê bidaya, min da biwa.

Te diavêt, te avêtiye, te avêt, te avêti bû, te biavêta, te dê biavêta, te avêti biwa.

Wî dixwar, wî xwariye, wî xwar, wî xwari bû, wî bixwara, wî dê bixwara, wî xwari biwa.

Me dixwar, me xwariye, me xwar, me xwari bû, me bixwara, me dê bixwara, me xwari biwa .

We dikirî, we kirîye, we kirî, we kirî bû, we bikirîya, we dê bikirîya, we kirî biwa.

Wan dikuşt, wan kuştîye, wan kuşt, wan kuştî bû, wan bikuşt, wan dê bikuşt, wan kuştî biwa.

89. Birinci grup bileşik geçişli fiiller:

Rêkirin. Vekirin. Vexwarin. Hilanîn. Dadan. Rêdan.

Min rêdikir, min rêkiriye, min rêkir, min rêkiri bû, min rêkira, min ê rêkira, min rêkiri biwa.

Te vedikir, te vekiriye, te vekir, te vekiri bû, te vekira, te dê vekira, te vekiri biwa.

Wê vedixwar, wê vexwariye, wê vexwar, wê vexwari bû, wê vexwara, wê dê vexwara, wê vexwari biwa.

Me hiltanî, me hilaniye, me hilanî, me hilanî bû, me hilaniya, me dê hilaniya, me hilanî biwa.

We dadida, we dadaye, we dada, we dada bû, we dadaya, we dê dadaya, we dada biwa.

Wan rêdida, wan rêdaye, wan rêda, wan rêda bû, wan rêdaya, wan dê rêdaya, wan rêda biwa.

Örneklerde de görüldüğü gibi tekil ve

çoğul, her üç şahsın fiil şekli, geçişli fiillerin mazi zamanlarında değişmez.

Hilanın fiili ve buna benzer bazı fiillerin, şimdiki zaman hikâyesinde, di edatı, yerini t harfine bırakır.

90. İkinci grup geçişli bileşik fiiller

Peyda kirin. Winda kirin. Ava kirin. Aciz kirin.

Min peyda dikir, min peyda kiriye, min peyda kir, min peyda kiri bû, min peyda bikira, min ê peyda bikira, min peyda kiri biwa.

Te winda dikir, te winda kiriye, te winda kir, te winda kiri bû, te winda bikira, te dê winda bikira, te winda kiri biwa.

Wî ava dikir, wî ava kiriye, wî ava kir, wî ava kiri bû, wî ava bikira, wî dê ava bikira, wî ava kiri biwa.

Me aciz dikir, me aciz kiriye, me aciz kir, me aciz kiri bû, me aciz bikira, me dê aciz bikira, me aciz kiri biwa.

D E R S : 18

91. Birinci grup bileşik fiillerin teşkiline yardım eden basit fiilin ilk harfi uzun sesli bir harf ise, geçen derste de belirttiğimiz gibi, imparfait (şimdiki zamanın hikâyesi) nin teşkiline hizmet eden di edatı yerini t harfine bırakır: Derê-xistin, hilanin, hilavêtin fiillerinde olduğu gibi

Min derdianî : Min dertanî
 Min derdiêxist: Min dertêxist
 Min hildianî : Min hiltanî
 Min hildiavêt : Min hiltavêt

Bazı mastarların iki, hatta üç veya dört şeklinin var olduğuna da işaret edelim. Örnek:

Dan = dayîn. Bûn = bûyîn. Man=mayîn.
 Pan = payîn. Zan = zayîn. Bezîn = bezan.
 Çêran = çêriyan = çêrîn = çêrihan. Gerîn
 = geriyan = geran = gerihan. Çûn = çûyîn.
 Sûn = sûtin. Dûn = dûyîn. Pûn = pûyîn.
 Nêrîn = neyirîn = nihêrtin.

Bir basit mastarın iki şekli, bazan açıklık getirme ihtiyacından doğmuştur:
 mirin = miriyan, jîn = jiyîn, revîn = re-
 viyan, dirûn = dirûtin mastarlarında oldu-
 ğu gibi.

Ufak bir alıştırma:

Zaro sêvek xwar. Zaroyan sêvek xwar.
 Zaroyan sêv xwarin. Sînemê her sê peñçire-
 yên mezêlê vekirin. Jinkê kaxezek rêkir
 mêrê xwe. Keçikê çi dikir? Wê sêvên xwe
 dihejmartin. Gundiyan ji xwe re xanî ava
 kirin. Hevalê min ji min re du rojname
 anîn. Ev e seydayê te. Wan xebata xwe qe-
 dand.

D E R S : 19

92. Geçişsiz fiiller (Lêkerên ne geranî)

Geçişsiz fiillerin mazi zamanları:

Geçen derslerde, geçişli ve geçişsiz fiillerin mazi zamanlarında preverb' (fiil öncesi veya fiil ön eki) ler ile olumsuzluk edatının aynı olduğuna işaret etmiş ve mazi zamanların çekimine mastar kökünü hizmet ettiğini söylemiştik.

Fakat geçişsiz fiillerin takıları, geçişli fiillerin takılarından farklıdır.

Geçişsiz fiillerin mazi zamanlarına ait takılar aşağıdaki gibidir:

Mode indicatif (Haber kipi=Raweya pêşkerî)

Son harf sesli ise

Son harf sessiz ise

Imparfait:

m, - , -, n, n, n

im, î, -, in, in, in

Passè simple:

me, yî, yê, ne, ne, ne

ime, iyî, iye, ine, ine, ine

Passè composé:

m, -, -, n, n, n

im, î, -, in, in, in

Plus-que-parfait:

-, -, -, -, -, -

i, i, i, i, i, i

Mode optatif:

Passè:

ma, ya, ya, na, na, na

ama, aya, aya, ana, ana, ana

Mode conditionnel

Passè:

ma, ya, ya, na, na, na

ama, aya, aya, ana, ana, ana

Mode subjonctif

Imparfait:

-, -, -, -, -, - i, i, i, i, i, i

93. Geçişsiz fiillerin mazi zamanları hakkında örnekler:

Mode indicatif (Haber kipi)

Imparfait (Şimdiki zamanın hikâyesi):

Ez diçûm, tu diçû, ew diçû, em diçûn,
hon diçûn, ew diçûn.Ez diketim, tu diketî, ew diket
em diketin, hon diketin, ew diketin

Passè simple (Miş'li geçmiş):

Ez çûme, tu çûyî, ew çûye,
em çûne, hon çûne, ew çûneEz ketime, tu ketiyî, ew ketiye
Em tekine, hon ketine, ew ketine

Passè composé (Di'li geçmiş):

Ez çûm, tu çû, ew çû
Em çûn, hon çûn, ew çûnEz ketim, tu ketî, ew ket
Em ketin, hon ketin, ew ketin

Plus-que-parfait (Di'li geçmişin hikâyesi)

Ez çû bûm, tu çû bû, ew çû bû
Em çû bûn, hon çû bûn, ew çû bûnEz keti bûm, tu keti bû, ew keti bû
Em keti bûn, hon keti bûn, ew keti bûnMode optatif (istek kipi)

Passè:

Ez biçûma, tu biçûya, ew biçûya
Em biçûna, hon biçûna, ew biçûna

Ez biketama, tu biketaya, ew biketaya
Em biketana, hon biketana, ew biketana

Mode conditionnel (Şart kipi)

Passè:

Ez dê biçûma, tu dê biçûya, ew dê biçûya
Em dê biçûna, hon dê biçûna, ew dê biçûna

Ez dê biketama, tu dê biketaya, ew dê
biketaya
Em dê biketana, hon dê biketana, ew dê
biketana

Mode Subjonctif (Dilek kipi)

İmparfait (Şimdiki zamanın hikâyesi)

1. şekil:

Ez çû biwam, tu çû biwa , ew çû biwa
Em çû biwan, hon çû biwan, ew çû biwan

Ez keti biwam, tu keti biwa, ew keti biwa
Em keti biwan, hon keti biwan, ew keti
biwan

2. şekil:

Ez çû biwama, tu çû biwaya, ew çû biwaya
Em çû biwana, hon çû biwana, ew çû biwana

Ez keti biwama, tu keti biwaya, ew keti
biwaya
Em keti biwana, hon keti biwana, ew keti
biwana

Ufak bir alıştırma:

Tacîn duhî çû gundê apê xwe. Ez ji de-
rencê ketim û lingê min êşiya. Ez ê biçû-
ma Beyrûtê lê min ni kari bû vîzekê bis-
tînim. Gava zaro diçûn xwendegahê rastî
dersdar hatin û wan silav lê kir. Par ez
çûme Wanê. Ew li trenê siwar bû û çû Di-
yarbekrê. Xelk çûn seyrangêhê.

DERS : 20

94. Birinci grup geçişsiz bileşik fiillerin çekimine ait örnekler:

Raketin (kök raket), Rabûn (kök rabû)

Ez radiketim, tu radiketî, ew radiket
Em radeketin, hon radiketin, ew radiketin

Ez radibûm, tu radibû, ew radibû
Em radibûn, hon radibûn, ew radibûn

Ez raketime, tu raketiyî, ew raketie
Em raketine, hon raketine, ew raketine

Ez rabûme, tu rabûyî, ew rabûye
Em rabûne, hon rabûne, ew rabûne

Ez raketim, tu raketî, ew raket
Em raketin, hon raketin, ew raketin

Ez rabûm, tu rabû, ew rabû
Em rabûn, hon rabûn, ew rabûn

Ez raketi bûm, tu raketi bû, ew raketi bû
Em raketi bûn, hon raketi bûn, ew raketi bûn

Ez rabû bûm, tu rabû bû, ew rabû bû
Em rabû bûn, hon rabû bûn, ew rabû bûn

Ez raketama, tu raketaya, ew raketaya
Em raketana, hon raketana, ew raketana

Ez rabûma, tu rabûya, ew rabûya
Em rabûna, hon rabûna, ew rabûna

Ez ê raketama, tu ê raketaya, ew ê raketaya

Em ê raketana, hon ê raketana, ew ê raketana

Ez ê rabûma, tu ê rabûya, ew ê rabûya

Em ê rabûna, hon ê rabûna, ew ê rabûna

Ez raketi biwam, tu raketi biwa, ew rake-
 ti biwa
 Em raketi biwan, hon raketi biwan, ew ra-
 keti biwan
 Ez rabû biwam, tu rabû biwa, ew rabû biwa
 Em rabû biwan, hon rabû biwan, ew rabû
 biwan

İşaret edelim ki (Imparfait) nin ikin-
 ci zamanı aşağıdaki şekildedir:

Ez radiketime, tu radiketiî, ew radike-
 tiye
 Em radiketine, hon radiketine, ew radike-
 tine

On sekizinci derste işaret ettiğimiz
 gibi, bazı mastarların iki veya daha zi-
 yade şekilleri vardır: Bezîn = beziyan,
 revîn = reviyân gibi.

Çekim şekilleri :

Bezîn (kök bezî); beziyan (beziya);
revîn (revî) ; reviyân (reviya)

Ez dibeziî, tu dibeziî, ew dibeziî
 Em dibeziî, hon dibeziî, ew dibeziî

Ez dibeziyam, tu dibeziya, ew dibeziya
 Em dibeziyan, hon dibeziyan, ew dibeziyan

Ez direvî, tu direvî, ew direvî
 Em direvîn, hon direvîn, ew direvîn

Ez direviyam, tu direviya, ew direviya
 Em direviyan, hon direviyan, ew direviyan

D E R S : 21

95. Geçişli ve geçişsiz fiillerin şimdiki ve gelecek zamanlarının çekimi:

Geçişli ve geçişsiz fiillerin şimdiki ve gelecek zamanlarının çekimine, bu fiillerin tekil emir biçimi yardım eder.

Bu fiillerin şimdiki ve gelecek zamanlarında preverb (fiil ön eki) ve takılar aynı şekildedirler.

96. 1. Ön ek:

Emir biçimi için	:	bi
Hal için(şimdiki zaman):		di
Gelecek için	:	wê bi,dê bi veya ê bi
Subjonctif'in hal ve gelecek zamanları için	:	bi

2.Takılar:

Emir biçimi,tekil için	:	
Emir biçimi,çoğul için	:	in

Diğer bütün zamanlar için: im, î, e
in,in,in

Emir biçimi sesli bir harf ile başlıyorsa bi ön ekinin i harfi kalkar:

Biajo yerine baJo, biavêje yerine bavêje kaim olur.

Diğer yandan, eğer emir biçimi sesli bir harfle bitiyorsa e takısını almaz,böylece, şimdiki ve gelecek zamanların takıları sadece:

m, -, -, n, n, n olur.

Örnek: Ez dişom, tu dişo, ew dişo, em di-

şon, hon dişon, ew dişon.

Şimdiki zaman kipinin olumsuzluk edatı na dır. İstisna olarak karîn ve zanîn fiillerinin olumsuzluk edatı nî dır.

Ez ni zanim. Ez ni karim.

Emir biçiminin (aslında "emri hazır" terimi kullanılmıştır. R.N.) olumsuzluk edatı me dir: me ke. Eğer fiil sesli bir harf ile başlıyorsa me edatının e harfi kalkar : mavêje.

Şimdiki zaman ve gelecek zaman kiplerinde olumsuzluk edatı kullanıldığı zaman di ve bi fiil ön ekleri kalkar.

Örnek:

Ez dikim, ez na kim. Ez bikim, ez ne kim.

Gelecek zaman kipinin olumsuz şekli yoktur.

Şimdiki zaman ve gelecek zaman kiplerinin çekimine ait örnekler:

Mastar

Emri hazır

Kirin

bike

Ketin

bikeve

Mode Indicatif

Présent: (Şimdiki zaman)

Ez dikim, tu dikî ew dike

Em dikin, hon dikin, ew dikin

Ez dikevim, tu dikevî, ew dikeve

Em dikevin, hon dikevin, ew dikevin

Futur (Gelecek)

Ez ê bikim, tu ê bikî, ew ê bike

Em ê bikin, hon ê bikin, ew ê bikin

Ez ê bikevim, tu ê bikevî, ew ê bikeve

Em ê bikevin, hon ê bikevin, ew ê bikevin

Mode Subjonctif

Şimdiki zaman ve gelecek:

Ez bikim, tu biki, ew bike
Em bikin, hon bikin, ew bikin

Ez bikevim, tu bikevî, ew bikeve
Em bikevin, hon bikevin, ew bikevin

Olumsuz şekillerine ait örnekler:

Ez dikim, ez na kim
Ew dikin, ew na kin
Tu dikevî, tu na kevî
Hon dikevin, hon na kevin
Ez bikevim, ez ne kevim
Ez bikim, ez ne kim.

(Not: Mode subjonctif, yani dilek kipinin şimdiki zamanı ve gelecek zamanı için olumsuzluk edatı, yukarda görüldüğü gibi ne dir. R.N.)

Emir biçimlerinin ilk ve son harfleri, veya bunlardan birisi sesli olan fiillere ait örnekler:

Ajotin bajo ; avêtin bavêje ;
Girîn bigirî

Ez dajom, tu dajo, ew dajo
Em dajon, hon dajon, ew dajon

Ez davêjim, tu davêjî, ew davêje
Em davêjin, hon davêjin, ew davêjin

Ez digirîm, tu digirî, ew digirî
Em digirîn, hon digirîn, ew digirîn

Ez ê bajom, tu ê bajo, ew ê bajo
Em ê bajon, hon ê bajon, ew ê bajon

Ez ê bavêjim, tu ê bavêjî, ew ê bavêje
Em ê bavêjin, hon ê bavêjin, ew ê bavêjin

Ez ê bigirîm, tu ê bigirî, ew ê bigirî
 Em ê bigirîn, hon ê bigirîn, ew ê bigirîn

Ez bajom, tu bajo, ew bajo
 Em bajon, hon bajon, ew bajon

Ez bavêjim, tu bavêjî, ew bavêje
 Em bavêjin, hon bavêjin, ew bavêjin

Ez bigirîm, tu bigirî, ew bigirî
 Em bigirîn, hon bigirîn, ew bigirîn

Her iki gruba mensup bileşik fiillerin çekimleri de yukarda izah edilen kaidelere göre yapılır.

Örnek:

Ez vedikim, ez ê vekim , ew vedike ,
 ew radike , hon ava dikin

Birinci grup bileşik fiillerde preverbe (fiil öncüsü), yukardaki örneklerde de görüldüğü gibi, prefiks (ön ek) ile fiilin arasına konur. Olumsuzluk edatı da aynı şekilde kullanılır:

Ew ranake, ez venakim, hon ranabin,
 ew venabe.

97. Mode Participe (Raweya çêbiwar)

Present (isim-fiil)

Bu fiiller, bi , der, veyahut di...de edatlarının yardımıyla ifade edilirler.

Örnek:

Di xewê de . Der xwendinî. Bi girinê

Passè (Sıfat-fiil yada ortaç)

Bu fiiller, fiil köküne, son harf sessiz ise f , sesli ise yî harflerinin eklenmesiyle ifade olunur.

Örnek:

Goti . Xwarf. Diti. Avêti. Dayi.
Berdayi.

Eğer fiil kökü f harfi ile son buluyorsa bir ikinci f ilave edilmez.

Örnek:

Kirf. Kalf. Karf.

D E R S : 22

Aktif (etken) fiil, Pasif (Edilgen) fiil
(Lêkera lebatî - lêkera tebatî)

Bir cümleyi aktiftan pasife geçirmek için, öznenin (sujet) yerini alan nesneden önce bi destê veyahut ji aliyê kelimeleri getirilir.

Örnek:

Aktif cümle

Pasif cümle

Şêr xezal xwar.

Xezal ji aliyê şêr hate xwarin.

Keşeyekî berût
kifş kir.

Berût ji aliyê keşeyekî hatiye kifş kirin.

Brûtus Sezar kuştî bû

Sezar bi destê Brûtus hati bû kuştin.

99. Dönüşlü fiiller (Lêkera pronavkî)

Bu fiillerin zamir-nesnesi (pronom complément) her üç şahsın tekil ve çoğulu için xwe dir ve xwe zamiri özneyi izler.

Örnek:

Min xwe şuşt. Wî xwe kuşt. Wan xwe lezand. Ez xwe dilezînim.

D E R S : 23

Gayrişahsi fiiller (Lêkerên nekesîn)

Bu fiiller üçüncü tekil şahıs halinde ve kendilerini ilgilendiren isimle beraber kullanılırlar.

<u>İsim</u>	<u>fiil</u>
Baran	barîn
Berf	dahatin

Bu iki fiilin çeşitli zamanları:

Mode indicatif (Haber kipi)

Şimdiki zaman : Baran dibare.
Berf datê.

Şimdiki zamanın hikâyesi.....: Baran dibarf.
Berf dadihat.

Miş'li geçmiş : Baran bariye.
Berf dahatiye.

Di'li geçmiş : Baran barî.
Berf dahat.

Di'li geçmişin hikâyesi : Baran barî bû.
Berf dahati bû.

Gelecek zaman : Baran dê bibare.
Berf dê dabê.

Mode optatif (İstek kipi)

Passè (geçmiş) : Baran bibariya.
Berf dahata.

Mode conditionnel (Şart kipi)

Passè (Geçmiş) : Baran dê bibariya.
Berf dê dahata.

Mode Subjonctif (Dilek kipi)

Şimdiki zaman ve gelecek zaman	:	Baran bibare. Berf dabê.
Şimdiki zamanın hikâyesi	:	Baran barî biwa. Berf dahati biwa.

Mode infinitif (Mastar)

Şimdiki zaman	:	Baran barîn. Berf dahatin.
Geçmiş	:	Baran barî bûn. Berf dahati bûn.

Bu gibi fiillerin kullanma tarzlarına
ait örnekler:

Hewa xweş e. Dinya xweş e. Hewa sar e.
Dinya sar e. Ev du roj in. Ev pênc sal in.
Rast e ko. Divê ez herim. Dibêjin ko.

D E R S : 24

101.

KURALA UYGUN FİLLER-KURALA UYMAYAN FİLLER

(Lêkerên rêzdar - Lêkerên bêrêz)

Geçen derslerde de söylediğimiz gibi, bütün Kürtçe fiiller, mazi zamanlarında kurala uygundur. Kürtçe fiiller, ancak emir, şimdiki zaman ve gelecek zaman kiplerinde kurala uymayan fiil olabilirler.

Kurala uygun fiiller

Bu fiillerin kökleri, belli bir kurala göre emir şeklini teşkil ederler.

Kurala uymayan fiiller

Bu fiillerin kökleri:

1. Emir halinin teşkiline imkan vermezler, veyahut;

2. Emir, şimdiki zaman ve gelecek zaman kiplerinin çekimini temin etmezler.

102. İki grup kurala uygun fiil vardır.

Birinci grup kurala uygun fiillerin kökleri sesli bir harf ile son bulur ve bu harfin kaldırılması yoluyla emir hali teşkil edilir.

İkinci grup kurala uygun fiillerin kökleri sessiz bir harf ile son bulur. Bu fiillerin çeşitli şekillerini ilerde gözden geçireceğiz.

103. Birinci grup fiiller

Kökün başına bi preverbi, son sesli harfin yerine e takısı konmak suretiyle emir hali teşkil edilir.

Örnekler:

Mastar :

Barın
betilın
bezın
biriqın
birın
borın
çêran
çinın
dan
derizin
dizin
ecibın
elimın
ecizin
enirın
ezibın
felitın
geran
gihan
herikın
heyirın
jarın
jenın
kalın
karın
kelan
kenın
kesibın
kirın
kizirın
kolan
kutan
lebitın
lehiqın
livın
meşın
nalın

Kök :

Barı
betilı
bezı
biriqı
birı
borı
çêra
çinı
da
derizi
dizi
ecibi
elimı
ecizi
eniri
ezibi
feliti
gera
giha
heriki
heyiri
jari
jeni
kali
kari
kela
keni
kesibi
kiri
kiziri
kola
kuta
lebiti
lehiqi
livi
meşi
nali

Emir :

bibare
bibetile
bibeze
bibiriqe
bibire
bibore
biçêre
biçine
bide
biderize
bidize
biecibe
bielime
biecize
bienire
biezibe
bifelite
bigere
bigehe
biherike
biheyire
bijare
bijene
bikale
bikare
bikele
bikene
bikesibe
bikire
bikişire
bikole
bikute
bilebite
bilehiqe
bilive
bimeşe
binale

nehwirîn
 nêrîn
 nivîsîn
 qedimîn
 peyivîn
 pêçan
 pijîn
 pirsîn
 qefilîn
 qehirîn
 qelişîn
 revîn
 rewitîn
 lewitîn
 reyîn
 rijîn
 şewitîn
 telifîn
 temirîn
 terikîn
 teyisîn
 tirsîn
 viritîn
 weşîn
 xezibîn
 zanîn
 zivirîn

nehwirî
 nêrî
 nivîsî
 qedimî
 peyivî
 pêça
 pijî
 pirsî
 qefilî
 qehirî
 qelişî
 revî
 rewitî
 lewitî
 reyî
 rijî
 şewitî
 telifî
 temirî
 terikî
 teyisî
 tirsî
 viritî
 weşî
 xezibî
 zanî
 zivirî

binehwire
 binêre
 binivîse
 biqedime
 bipeyive
 bipêçe
 bipije
 bipirse
 biqefile
 biqehire
 biqelişe
 bireve
 birewite
 bilewite
 bireye
 birije
 bişewite
 bitelife
 bitemire
 biterike
 biteyise
 bitirse
 bivirite
 biweşe
 bixezibe
 bizane
 bizivire

D E R S : 25

104.

İkinci grup fiillerin kökü sessiz bir harf ile son bulur. Bu fiillerin üç şekli vardır.

Birinci şekilde, son sessiz harften önce gelen (ona takaddüm eden) harf, a harfinden başka bir harftir. Bu fiillerin emir hali, fiil kökünün başına bi preverb-
inin getirilmesi ve son sessiz harfin ye-
rine e takısının konması ile teşkil edilir.

105. Bu birinci şekil fiillere ait örnek-
ler:

<u>Mastar</u> :	<u>Fiil kökü</u> :	<u>Emir</u> :
Bihîstin	bihîst	bibihîse
çêstin	çêst	biçêse
geztin	gezt	bigeze
girtin	girt	bigire
hêrtin	hêrt	bihêre
jentın	jent	bijene
leyistin	leyist	bileyize
mîztin	mîzt	bimîze
nihêrtin	nihêrt	binihêre
peyiftin	peyift	bipeyife
simtin	simt	bisime

106. İkinci şekil fiillerin fiil kökünün son sessiz harfi t dir, ve bu harften önce gelen ilk sesli harf a dir. Bu fiillerin emir hali, fiil kökünün başına bi preverb-
inin getirilmesi, a harfinin ê harfi ile değiştirilmesi ve kökün sonundaki t harfinin yerine e takısının konması yoluyla teşkil edilir.

İkinci şekil fiillere ait örnekler:

<u>Mastar</u> :	<u>Fiil kökü</u> :	<u>Emir</u> :
Bihartin	bihart	bibihêre
bijartin	bijart	bibijêre
bivaştin	bivaşt	bibivêşe
braştin	braşt	bibrêşe
givaştin	givaşt	bigivêşe
guhartin	guhart	biguhêre
guhaztin	guhazt	biguhêze
hejmartin	hejmart	bihejmêre
hinartin	hinart	bihinêre
kezaxtin	kezaxt	bikezêxe
parastin	parast	biparêse
pelaxtin	pelaxt	ûpelêxe
qeşantın	qeşart	biqueşêre
qewartin	qewart	biqewêre
quraftin	quraft	biqurefe
spartin	spart	bispêre
tenartin	tenart	bitenêre
traştin	traşt	bitrêşe

Not: Braştin ve parastin fiillerinin emir halleri, bibrêje, biparêze şeklinde de kullanılabilir.

107. Üçüncü şekil fiillerin kökü d harfi ile son bulur ve kökün son sesli harfi a dır.

Bu tür fiillerin emir halini teşkil etmek için, fiil kökünün başına bi prè-verb'i getirilir, son sesli a harfinin yerine î sesli harfi konur ve fiil kökünün sonundaki d harfinin yerini e takısı alır.

Üçüncü şekil fiillere ait örnekler:

<u>Mastar</u> :	<u>Fiil kökü</u> :	<u>Emir</u> :
betilandin	betiland	bibetilîne
biriqandin	biriqand	bibiriqîne

ceribandin	ceriband	biceribîne
çandin	çand	biçîne
çêrandin	çêrand	biçêrîne
debirandin	debirand	bidebirîne
dirandin	dirand	bidirîne
ecibandin	eciband	biecibîne
elimandin	elimand	bielimîne
ezibandin	eziband	biezibîne
felitandin	felitand	bifelitîne
guhêrandin	guhêrand	biguhêrîne
hejandin	hejand	bihejîne
hejmirandin	hejmirand	bihejmirîne
helandin	heland	bihelîne
heliqandin	heliqand	biheliqîne
heyirandin	heyirand	biheyirîne
honandin	honand	bihonîne
jiyandin	jiyand	bijiyîne
kelandin	keland	bikelîne
kesibandin	kesiband	bikesibîne
kezibandin	keziband	bikezibîne
kişandin	kişand	bikişîne
lehiqandin	lehiqand	bilehiqîne
lerizandin	lerizand	bilerizîne
lewitandin	lewitand	blewitîne
meyizandin	meyizand	bimeyizîne
mirandin	mirand	bimirîne
nehwirandin	nehwirand	binehwirîne
neqandin	neqand	bineqîne
nivîsandin	nivîsand	binivîsîne
pejirandin	pejirand	bipejirîne
pelixandin	pelixand	bipelixîne
pijandin	pijand	bipijîne
qedandin	qedand	biqedîne
qedimandin	qedimand	biqedimîne
qehirandin	qehirand	biqehirîne
qelişandin	qelişand	biqelişîne
qetandin	qetand	biqetîne
revandin	revand	birevîne
rijandin	rijand	birijîne

sewxirandin	sewxirand	bisewxirfne
strandin	strand	bistrîne
şandin	şand	bişîne
şemirandin	şemirand	bişemirfne
şeniqandin	şeniqand	bişeniqîne
şewitandin	şewitand	bişewitîne
şkênandin	şkênand	bişkênîne
tefandin	tefand	bitefîne
telifandin	telifand	bitelifîne
temirandin	temirand	bitemirîne
terikandin	terikand	biterikîne
teyisandin	teyisand	biteyisîne
tirsandin	tirsand	bitirsîne
werandin	werand	biwerîne
weşandin	weşand	biweşîne
xemilandin	xemiland	bixemilîne
xêşandin	xêşand	bixêşîne
zeliqandin	zeliqand	bizeliqîne
zewicandin	zewicand	bizewicîne
zivirandin	zivirand	bizivirîne

Not: Birinci gruba ait bileşik fiillerin "andin" ile bitenleri de, emir şekillerini, yukarda gösterilen şekilde teşkil ederler:

vemirandin vemirand vemirfne

D E R S : 26

108. KURALA UYMA YAN FİLLER

İki cins kurala uymayan fiil vardır.

Birinci cins kurala uymayan fiillerin kökleri, emir halinin muntazam bir şekilde teşkiline imkan vermezler. Fakat emir, şimdiki zaman ve gelecek zaman kiplerinin muntazam bir şekilde çekimini sağlarlar.

109. Bu tür fiillere ait örnekler:

<u>Mastar</u> :	<u>fiil kökü</u> :	<u>emir</u> :
Avêtin	avêt	bavêje
rêtin	rêt	birêje
mêtin	mêt	bimêje
sotin	sot	bisoje
patin	pat	bipêje
kotin	kot	bikoje
kuştin	kuşt	bikuje
dotin	dot	bidoge
drûn	drû	bidrû
cûtin	cût	bico
jîn	jî	bijî
zan	za	bizê
ajotin	ajot	bajo
şuştin	şuşt	bişo
pan	pa	bipê
şkestin	şkest	bişkê
gotin	got	bibêje
kirin	kir	bike
birin	bir	bibe
man (mayîn)	ma	bimine
dîtin	dît	bibîne
nivîn(nivistin), nivî	(nivîst)	binive

ketin	ket	bikeve
maliştin	malişt	bimale
axaftin	axaft	baxêve
xwarin	xwar	bixwe
xwendin	xwend	bixwîne
xwestin	xwest	bixwaze
hiştin	hişt	bihêle

D E R S : 27

110. İkinci tür kurala uymayan fiillerin emir hali, şimdiki zaman veya şimdiki zaman ve gelecek kiplerinin çekimini sağlamaz.

Bu tür fiillerin en çok kullanılanları şunlardır:

Anîn , hatin, herîn, xistin

Anîn fiilinin emir hali bîne dir. Bu emir, şimdiki zaman kipinin çekimini sağlamaz, fakat gelecek zaman kipinin çekimini sağlar.

Anîn fiilinin şimdiki zaman kipi:

Ez tînim, tu tînî, ew tîne

Em tînin, hon tînin, ew tînin

Olumsuzu:

Ez na yênim, tu na yêni, ew na yêne

Em na yênin, hon na yênin, ew na yênin

Anîn fiilinin gelecek zaman kipi:

Ez ê bînim, tu ê bîni, ew ê bîne

Em ê bînin, hon ê bînin, ew ê bînin

Hatin fiilinin emir hali were dir.

Bu emir, ne şimdiki zaman, ne de gelecek

zaman kipinin çekimini sağlar.

Hatin fiilinin şimdiki zaman kipi:

Ez tēm , tu tē, ew tē
Em tēn , hon tēn, ew tēn

Olumsuzu:

Ez na yēm, tu na yē, ew na yē
Em na yēn, hon na yēn, ew na yēn

Hatin fiilinin gelecek zaman kipi:

Ez ê bēm, tu ê bê, ew ê bê
Em ê bēn, hon ê bēn, ew ê bēn

III. Bir geçişli ve bir geçişsiz fiilin çekim cetveli:

Kirin kir bike , ketin ket bikeve

Mode indicatif (Haber kipi)

Di'li geçmiş:

min	kir	Ez	ketim
te	kir	tu	keti
wî, wê	kir	ew	ket
me	kir	em	ketin
we	kir	hon	ketin
wan	kir	ew	ketin

Miş'li geçmiş:

Min	kiriye	ez	ketime
te	kiriye	tu	ketiyi
wî, wê	kiriye	ew	ketiye
me	kiriye	em	ketine
we	kiriye	hon	ketine
wan	kiriye	ew	ketine

Şimdiki zamanın hikâyesi:

	Min	dikir	ez	diketim
	te	dikir	tu	diketî
wî,	wê	dikir	ew	diket
	me	dikir	em	diketin
	we	dikir	hon	diketin
	wan	dikir	ew	diketin

2. Şekil:

	Min	dikiriye	ez	diketime
	te	dikiriye	tu	diketiye
wî,	wê	dikiriye	ew	diketiye
	me	dikiriye	em	diketine
	we	dikiriye	hon	diketine
	wan	dikiriye	ew	diketine

Di'li geçmişin hikâyesi:

	Min	kiri	bû	ez	keti	bûm
	te	kiri	bû	tu	keti	bû
wî,	wê	kiri	bû	ew	keti	bû
	me	kiri	bû	em	keti	bûn
	we	kiri	bû	hon	keti	bûn
	wan	kiri	bû	ew	keti	bûn

2. Şekil :

	Min	kiri	bû	bû	ez	keti	bû	bûm
	te	kiri	bû	bû	tu	keti	bû	bû
wî,	wê	kiri	bû	bû	ew	keti	bû	bû
	me	kiri	bû	bû	em	keti	bû	bûn
	we	kiri	bû	bû	hon	keti	bû	bûn
	wan	kiri	bû	bû	ew	keti	bû	bûn

Mode optatif (istek kipi)

	Min	bikira	ez	biketama
	te	bikira	tu	biketaya
wî,	wê	bikira	ew	biketaya
	me	bikira	em	biketana

2. şekil:

Min ê kiri be	ez ê keti bam.
te ê kiri be	tu ê keti ba
.....

Mode Indicatif (Haber kipi)

Şimdiki zaman:

Ez dikim	ez dikevîm
tu dikî	tu dikevî
ew dike	ew dikeve
em dikin	em dikevin
hon dikin	hon dikevin
ew dikin	ew dikevin

Gelecek zaman:

ez ê bikim	ez ê bikevim
tu ê bikî	tu ê bikevî
ew ê bike	ew ê bikeve
em ê bikin	em ê bikevin
hon ê bikin	hon ê bikevin
ew ê bikin	ew ê bikevin

Mode Subjonctif (dilek kipi)

Şimdiki zaman ve gelecek:

ez bikim	ez bikevim
tu bikî	tu bikevî
ew bike	ew bikeve
em bikin	em bikevin
hon bikin	hon bikevin
ew bikin	ew bikevin

2. Şekil:

Ko ez kiri bim	ko ez keti bim
ko tu kiri bî	ko tu keti bî
ko ew kiri be	ko ew keti be
ko em kiri bin	ko em keti bin
ko hon kiri bin	ko hon keti bin
ko ew kiri bin	ko ew keti bin

112. İşaret edelim ki bûn (verbe être) fiilinin aşağıdaki kipi kullanılır:

ko ez bim	ko em bin
ko tu bî	ko hon bin
ko ew bî	ko ew bin

113. Malikiyet fiili hebûn, birinci grup zamirler ile çekildiği zaman mevcut olmak anlamını verir. Bu sebeple, tabii olarak bûn fiilinin takılarını alır:

Ez heme, ez hebûm

114. Birinci grup bileşik fiillerin en çok kullanılanları:

Anîn; deranîn, danîn, hılanîn.

Bûn : rabûn, vebûn.

Dan : berdan, dadan, derdan, hildan, vedan, badan.

Avêtin: hilavêtin.

Hatin : dahatin.

Ketin : daketin, raketin, derketin.

Kirin : dakirin, derkirin, hilkirin, rakirin, rêkirin, vekirin, çêkirin.

Kişandin: hilkişandin, dakişandin.

Kuştin : vekuştin.

Şandin : weşandin, daweşandin, vereşandin.

Mirandin: vemirandin.

Xistin : daxistin, derêxistin, raxistin, têxistin.

Xwarin : vexwarin.

Xwendin: vexwendin.

115. Birinci grup bileşik fiillerin teşkiline yardım eden başlıca ön ekler :

- Ve Vebûn, vedan, vejandin, vekirin, vekuştin, vereşandin, veniştin, vexwarin, vexwendin.
- Ra Rabûn, rakişandin, rakirin, raxistin.
- Rê Rêkirin, rêdan.
- Der Deranîn, derdan, derêxistin, derketin, derkirin.
- Da Dadan, dahatin, daketin, danîn, dawêşandin, dakirin.
- We Weşandin.
- Hil Hilanîn, hilavêtin, hilawistin, hildan, hilkişandin, hilkirin, hilmaştin, hilperiştin.
- Rû rûniştin.
- Ber Berdan.
- Wer Wergirtin.
-

D E R S : 28

Z A R F (Hoker)

115. Başlıca basit ve bileşik zarflar

Yer zarfları :

Li dereke din, dormador, di dora...de,
 he, ha, ji vir da , ji wê da , li hundurê,
 ji derve , di pişt....de , di pêş de, li
 paş , li pêş , jorîn , jêrîn , li vir, li
 hire , li wê , dūr , li her derê , ji dūr-
 ve , li kû , li ber , li paş , wê derê ,
 wê derê , kêlekê , li kû derê , kûda ,
 virda , wêda , rex , çarnikar .

Zaman zarfları :

Hingê , îro , wextê ko , hema , dembe-
 rê , berê , berî , zûka , zûkanî , herhal,
 daimen , ji hingê ve , eydî , ji vir ve ,
 dawî , talî , paşê , duhî , pêr , sibeynî,
 sibe zû , pêrar , di cih de , bitirpêr ,
 nagehan , di wextê berê da , boranî , tu
 car , niho , car car , kengê , carina ,
 perîcar , bîstkî , hero , îsal , zû , de-
 reng , derenganî , çi çax , kîngê , tavisil,

hêj , ji mêj ve , zûda , gavekê , hertim,
hergav , tim , par , şeva di , şeva ditir.

Azlık - çokluk zarfları

Bes , çend , hêj , bi xwe , hindik ,
kêm , çiqas , hinde , zehf , gelek , pir,
bêtir , pirtir , hiçne , kêm tir , ewçend,
heke , ger , eger , hevqas , zeyde , hew,
ew çend , ew qend , çiqend.

Hal zarfları :

Holê , wiha, wilo, werge, jî, pev re,
bi hev re, zor, qewî, xiraptir, çêtir, la-
yiqtir, bi qasî, çito, çawan, qesdane, baş-
tir, çima, çire, nemaze, lez, durust, qenc,
hêdî, hêdîka, hêdî hêdî, dor bi dor, bere
bere, cî bi cî, cot bi cot, yeko yeko, bi
pakî, bi rastî, pê der pê, rû bi rû , ras-
terast.

Olumluluk zarfları :

Bêguman, bêşik, belê, erê, dibe ko ,
nexwe .

Olumsuzluk zarfları :

Ni, ne, na, no, me, tu, yek car, hiç,
qet.

117. İşaret edelim ki bi , î , ane , ahî ve ka edatlarının yardımıyla birçok yer zarfları teşkil olunmaktadır.

Örnekler:

Bi rastî , bi pakî , bi edeb , bi nermî , bi diqet , bi çelengî , bi sivikahî , aqilane , mîrane , comerdane , ciwanmêrane , ehmeqane , şehsiwarane , bi dizika ve b.g.

D E R S : 29

118. E D A T (D A Ç E K)

Basit ve bileşik edatlar :

li , ji....re , piştî , berî , bi....re , digel , di nav....de , di....de , der , ji , ji....ve , paş , li paş , hema , li ber , pêş , di dema , li , di nîzîkî....de , tevî , ewe , heçî , jê pê ve , her çend jî , ji xeynî , di....re , bi , di nav re , li ba , li cem , li nik , ber bi , ber bi ve , bê , gava , li gora , di bin....de , li ser , di serre , di bin....re , eve , di nav bera , di nav beyna , ji ber vê yekê , di teniştâ....de , li cihê , seba , bal , li pêş , pey , dû , ango , qandî.

D E R S : 30

119. B A Ğ L A Ç (Gihanek)

Basit ve bileşik bağlaçlar:

Ji , holê , wiha , wilo , ji ber ko ,
her çend jî , wek , mîna , angoy , û , ga-
va , wekê , lê , ji qeneve , hem , wergê ,
an , lewra , ji lewra , kengê , çendane ,
piştî ko , an ne , heke , bila be , her
hal , ta ko , da ko , heta ko , hema ko ,
beriya ko , ji ber vê yekê , ji dema ko ,
ji wextê ko , ne , dîtî , her wekî , ko ,
bi şertê ko , lewma .

120. Û N L E M (Baneşan)

Basit ve bileşik ünlemler :

Ax li min ! Ax li min ezo ! Ax li
min ezê ! Hey ! Ho ! Ya ! Lo ! lo lo !
Lê ! Lê lê ! Hey lê ! Hey lo ! Ax !
Gelî ! Way ! Way li min ! Way li min
ezo ! Way li min ezê ! Ya bo ! Ya dê !

"Gelî" ünlemi bilhassa hitabette kul-
lanılır. Örnek:

Gelî Kurdan ! Gelî welatîyan !

Lê ve lo ünlemleri kelimenin sonuna eklendikleri zaman ê ve o şeklinde kullanılırlar:

Dotmamê ! Keçê ! Pismamo ! Hevalo !

121. Çeşitli cümleler ve ifade şekilleri:

Ez ji Diyarbekrê têm. Ez diçim Diyarbekrê. Min ji wî re kitêbek da. Min kitêbek da wî. Min çîrokek got wî. Min çîrokek got ê. Min kitêbek da yê. Roj ji bona hemîyan dibiriqe. Dûhî êvarê, brayê min, bi çend hevalan re çû sînemayê. Ez bi dîtina we gelek bextiyar im. Gul, çîçekeke bihindar e. Zaro bi qelema xwe wazîfa xwe ya kurdî dinivîse. Ez ê te bibim mal. Bavê te li mal e. Te xirabî kir, te dê biêşînin. Hêj wext dibore, ew bi nesaxiya xwe dihese. Ev kitêb ji bona te ye. Ez ji te hez dikim. Ez hejî te dikim. Ez bawer dikim ko ew nesax e. Wan dixwest ko em guhdariya dengbêjî bikin. Eve mirovê ko min dûhî dît. Navê xwe ji min re bêje.. Min navê xwe ji te re got. Min navê xwe got wî. Ez eydî ni zanim li kû me. Eve kitêba xweha te ya mezin. Taxeyek ji taxeyên bajêr î dûr. Daxwaza min hemî eve ko hon serfiraz bin. Ez minêkarim ko hon poşman me bin. Bawer dikim ko zaro hemî baş in. Divê bifikirin ko wext dibore. Bidin eqlê xwe ko wext dibore. Gava serma tê hin teyir diçin germiyanan. Stêr dibiriqin. Yên ko dibiriqin stêr in. Ez ji we re dibêjim. Ji we re ye ko ez dibêjim. Ew şayesteye ko diyariyekê bidin ê. Ez dizanim ko hon li wê bûn. Ez guman dikim ko ew bê. Na keve serê min ko ew bê. Ez axaftina mirovan dibihîsim. Ez guh didim reyîna seyan. Ez dixwazim herim. Ez dikim herim. Min divê, ez îro kaxezekê binivîsim.

FRANSIZCA -KÜRTÇE- TÜRKÇE
GRAMER TERİMLERİ

Accord, n.	Hevgirêdayî, m.	Uygunluk
Adjectif, n	Rendêr, m.	Sıfat
Adjectif demonstratif	Rendêra işarkî	İşaret sı- fatı
Adjectif indêfini	Rengdêra nebinavkirî	Belirsiz sıfat
Adjectif interrogatif	Rendêra pirsiyarkî.	Soru sıfa- tı
Adjectif numeral	Rendêra jmarîn	Sayı sıfa- tı
Adjectif nume- ral cardinal	Rendêra jmarîn ya rasteder	Asıl sayı- lar
Adjectif nume- ral ordinal	Rendêra jmarîn ya paydayî	Sıra sayı- lar
Adjectif qua- litatif	Rendêra wesfîn	Nitelik sı- fatı
Adwerbe	Hoker, m.	Zarf
Article, n.	Vegetandek, m.	Tanım harfi
Affirmatif	Erînî	Olumlu .
Analyse, m.	Hûrîndarî, m.	Tahlil
Attribut, n.	Xuyadar, m.	Yükleç
Comparatif	Berhevda	Kıyaslama sıfatı
Complément	Serve	nesne, tüm- leç
Complement direct	Serveya raste- der	Düz tümleç

Comlément indirect	Serveya nerasteder	Dolaylı tümleç
Composé	Hevedudanî	Bileşik
Conjonction, m.	Gihanek, m.	Bağlaç
Conjuguer	Leparandin	Fiil çekimi
Conjuguèson	Laperî, m.	
Consonne, m.	Dengdar, m.	Sessiz harf
Dèclinaison, m.	Tewang, m.	İsim çekimi
Dècliner	Tewandin	İsim çekmek
Dèuxième personne	Kesê diwemîn	İkinci şahıs
Diphthongue, m.	Pevdak, m.	Tek ses veren çift harf
Diminutif	Hûredar	Küçülüm
Feminin, n.	Mê , m.	Dişi
Forme, m.	Drûv, n.	Biçim
Forme interrogative	Drûvê pirsî-yarkî	Soru biçimi
Former	Drûvandin	teşkil etmek
Futur	Dema paşî	Gelecek zaman
Genre, n.	Zayend, m.	Cins
Grammaire, m.	Rêzman, m.	Dilbilgisi
Groupe, n.	Tof, m.	Grup, küme
Histoire	Dîrok, m.	Tarih
Indèpendant	Biserxwe	Bağımsız
Infinitif	Rader, m.	Mastar
Imparfait	Boriya berdest	Şimdiki zamanın hikâ.
Interjection, m.	Baneşan, m.	Ünlem

Interrogatif	Pirsîni	Soru
Lettre, m.	Tip, m.	Harf
Littérature, m.	Vîje, m.	Edebiyat
Locution, m.	Pêwar, n.	Yerel, lokal
Majuscule, m.	Girdek, m.	Büyük harf
Minuscule, m.	Hûrdek,	Küçük harf
Mode, n.	Rawe, m.	Kip (fiil k.)
Mode conditionnel	Raweya gerî-nî	Şart kipi
Mode impératif	Raweya fermanî,	Emir kipi
Mode indicatif	Raweya pêşkerî	Haber kipi
Mode infinitif	Raweya rader	Mastar
Mode optatif	Raweya gerane,	İstek kipi
Mode participe	Raweya çêbiwar,	İsim ve sıfat fiil..
Mode subjonctif,	Raweya bilanî	Dilek kipi
Mot, n.	Bêje, m. Pirs, m.	Kelime
Mot invariable	Bêjeya neguhêrbar	Değişmez kelime
Mot variable	Bêjeya guhêrbar	Değişen k.
Negatif	Neyîni	Olumsuz
Neutre	Nêtar	Nötr
Nom, n.	Nav, n.	İsim
Nom commun, n.	Pirenav, n.	Kollektif isim
Nom propre, n.	Serenav, n.	Özel isim
Nom composé, n.	Navê hevedudanî	Bileşik isim
Orthographe, m.	Rastnivîsî	İmla usulü

Particule enclitique, m.	Vegetandek, m.	İyelik takı- sı
Passè (temps)	Dema borî	Geçmiş zaman
Passè-composè	Boriya têdayî,	Di'li geçmiş
Passè-simple	Boriya dûdar	Miş'li geç- miş
Partie du dis- cour	Birên qisetê	
Phrase, m.	Komek, m.	
Pluriel, n.	Pirejmar, m.	Çoğul
Plus-que-par- fait	Boriya çîro- kî	Di'li geçmiş- in hikâyesi
Poésie, m.	Newşe, m. Helbest	Şiir
Poète, n.	Newşekar, Helbestvan	Şair
Poëtesse	Newşekar, Helbestvan	Şair
Positif	Belanî	Müsbet
Première per- sonne	Kesê yekemîn	Birinci şa- his
Présent	Dema niho	Şimdiki za- man
Prèverbe, n.	Berlêker	Fiil öncüsü (ön eki)
Prèposition, m.	Daçek, m.	Edat
Pronom, n.	Pronav, n.	Zamir
Pronom cont- ractè	Pronavê li- hevxistî	Bileşik ve- ya kısaltmalı zamir
Pronom demonst- ratif	Pronavê îşar- kî	İşaret zamiri
Pronom indefi- ni	Pronavê nebi- navkirî	Belgisiz za- mir

Pronom interrogatif	Pronavê pir-siyarkî	Soru zamiri
Pronom personnel	Pronavê kesîn	Şahıs zamiri
Pronom possessif	Pronavê xwe-dîtî	Malikiyet zamiri
Pronom relatif	Pronavê girêkî	İlgi zamiri
Prosatcur, n.	Pêşekar	
Prose, m.	Pêşe, m.	
Proposition, m.	Hevok, m.	Cümle
Racine, n.	Ra, n.	Kök
Radical, n.	Rader, n.	Fiil kökü
Ryme, m.	Hevden, n.	
Singulier, n.	Yekejmar, n.	Tekil
Substantif, n.	Navder, n.	İsim
Sujet, n.	Kirde, n.	Özne, fail
Superlatif	Berhemîn	Büyültme sıfatı
Syllabe, m.	Kît, m.	Hece
Syntaxe, m.	Tevgerzanî, m.	Söz dizimi
Terme, n.	Navlêk, m.	Terim
Terminaison, m.	Dawînî, m.	Takı (son ek)
Troisième personne	Kesê sewemîn	Üçüncü şahıs
Verbe, n.	Lêker, m.	Fiil
Verbe à la voie active	Lêkera lebatî	Aktif fiil
Verbe à la voie passive	Lêkera tebatî	Pasif fiil

Verbe auxiliaire	Lêkera arîkar	Yardımcı fiil
Verbe composé	Lêkera hevedudanî	Bileşik fiil
Verbe impersonnel	Lêkera nekesîn	Gayrişahsi fiil
Verbe intransitif	Lêkera negeranî	Geçişsiz fiil
Verbe irrègulier	Lêkera bêrêz	Kurala uymayan fiil
Verbe personnel	Lêkera kesîn	Şahıslı fiil
Verbe pronominal	Lêkera pronavkî	Dönüştürücü fiil
Verbe régulier	Lêkera rêzdar	Kurala uyan fiil
Verbe simple	Lêkera xwerû	Basit fiil
Verbe transitif	Lêkera geranî	Geçişli fiil
Vers, n.	Şewane, m.	Nazım
Versifier	Şewane kirin	Nazım haline getirme
Vocatif	Hodeng	Ünlem
Voix, m.	Deng, n.	Ses
Voyelle, m.	Dengdêr	Sesli harf
Voyelle courte	Dengdêra kurt	Kısa sesli harf
Voyelle longue m.	Dengdêra dirêj	Uzun sesli harf

İsimlerin sonuna konan n harfi, kelimenin nêr (erkek); m harfi, kelimenin mê (dişi olduğunu işaret etmektedir.

FIATI: 7.50 DM

L.P.